

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

Ю. Р. Мацкевіч, Т. Г. Соловйова, Н. В. Заверико

ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ

Методичні рекомендації

для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Спеціальна освіта» освітньо-професійної програми «Логопедія»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № 3
від 28.09.2021

Запоріжжя
2021

УДК : 378.147.091.3:001(075.8)
М368

Мацкевич Ю. Р., Соловйова Т. Г., Заверико Н. В. Вимоги до написання курсових робіт : методичні рекомендації для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Спеціальна освіта» освітньо-професійної програми «Логопедія». Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 94 с.

Методичні рекомендації з написання курсових робіт складено відповідно до нормативної бази ЗНУ щодо освітнього процесу (Положення про організацію освітнього процесу в ЗНУ; наказ ЗНУ «Про реалізацію заходів з міжнародної діяльності» № 282 від 11.06.2015р.) та ДСТУ 3008:2015. Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлення.

Методичні рекомендації містять загальні положення, правила написання, оформлення та захисту курсових робіт відповідно до ступеня підготовки фахівців. Рекомендовано для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Спеціальна освіта» освітньо-професійної програми «Логопедія».

Рецензент

Ю. Є. Зубцова, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Запорізького національного університету, кандидат педагогічних наук.

Відповідальний за випуск

І. В. Козич, голова науково-методичної ради факультету соціальної педагогіки та психології, кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Курсова робота в системі науково-дослідної діяльності студентів закладу вищої освіти.....	6
Вибір теми та організація дослідження.....	7
Характеристика структурних елементів курсової роботи.....	11
Оформлення курсової роботи.....	24
Глосарій.....	41
Список рекомендованої літератури.....	50
Додатки.....	52

ПЕРЕДМОВА

Науково-дослідна діяльність студентів закладу вищої освіти є одним із напрямів їх самостійної роботи та важливим чинником підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних творчо застосовувати в практичній діяльності новітні досягнення науково-технічного прогресу.

Основне завдання науково-дослідної роботи – розвиток умінь пошукової, дослідницької діяльності, формування навичок критично сприймати інформацію, умінь грамотно застосовувати методи наукових досліджень, аналізувати, виділяти головне, порівнювати думки, підходи різних авторів, узагальнювати їх, робити висновки. Науково-дослідна робота студентів є невід’ємною складовою наукової діяльності університету й важливим етапом у підготовці наукових кадрів. Вона також є одним із засобів підвищення якості підготовки фахівців з вищою освітою та сприяє розширенню загального та професійного світогляду, розвитку творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у вирішенні практичних завдань, прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідної роботи, розвитку ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у своїй практичній роботі.

Зміст і структура науково-дослідної діяльності студентів забезпечує послідовність засобів і форм її проведення відповідно до логіки навчального процесу, зумовлює наступність її від курсу до курсу, від однієї дисципліни до іншої, від одних видів занять до інших.

Завдяки використанню системи методів педагогічних досліджень, науково-дослідна робота студентів є природним продовженням освітнього процесу шляхом поглибленого вивчення певних тем і проблем.

Науково-дослідна робота студентів поділяється на три основні види залежно від змісту і характеру проведення:

- науково-дослідна робота студентів, яка передбачена навчальними планами і програмами та є обов’язковою;
- науково-дослідна робота студентів, що доповнює освітній процес (поза

межами безпосередньої освітньої програми);

- дослідження студентів, які проводяться в позааудиторний час разом з науковцями університету.

Як складова частина освітнього процесу, підготовка курсових робіт є обов'язковою для виконання та передбачена навчальним планом підготовки майбутніх фахівців. Написання і захист курсової роботи є однією з підстав здобуття студентом ступеня вищої освіти бакалавра в обраному напрямі підготовки.

У процесі дослідження студенти набувають уміння виділяти проблему в конкретній сфері діяльності особистості і, найголовніше, знаходити її практичне вирішення. Зміст науково-дослідної діяльності при виконанні курсової роботи сприяє формуванню наукового світогляду, оволодінню методологією та методами наукового дослідження; розвитку творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів; формуванню навичок самостійної науково-дослідної роботи, а також здатності застосовувати теоретичні знання у своїй професійній діяльності.

Методичні рекомендації містять матеріал, у якому детально розглянуто процес підготовки курсової роботи, наведено зразки її оформлення. Рекомендації призначені для студентів спеціальності «Спеціальна освіта» (освітньо-професійна програма «Логопедія») з метою підвищення культури власного наукового дослідження.

У методичних рекомендаціях використані такі позначки:

зверніть увагу

прикладні написання

дивись глосарій

прочитайте

1. КУРСОВА РОБОТА В СИСТЕМІ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Навчальним планом підготовки фахівців за спеціальністю «Спеціальна освіта» (освітньо-професійна програма «Логопедія») передбачено підготовку та захист студентами *курскових робіт* для отримання ступеня вищої освіти «бакалавр».

Курсова робота є самостійним навчально-науковим дослідженням студента, що виконується на кожному курсі з певної дисципліни або з двох-трьох дисциплін одного спрямування. Виконання курсової роботи має за мету сформувати у студентів навички проведення наукового дослідження, розвинути у них навички творчої самостійної роботи, оволодіння загальнонауковими і спеціальними методами сучасних наукових досліджень, поглибленим вивченням будь-якого питання, теми навчальної дисципліни.

Студенти *в курсових роботах* із загальнотеоретичних та фахових дисциплін використовують *елементи наукових досліджень*, готують огляд літератури, узагальнюють теоретичний матеріал та практичний досвід із теми дослідження, застосовують загальнонаукові, педагогічні, математичні, статистичні методи дослідження, розробляють рекомендації, що містять елементи новизни з теми роботи. Проблеми наукового пошуку, які відображені в курсових роботах студентів, мають знайти своє продовження в кваліфікаційній роботі, а також бути частиною наукової тематики відповідної кафедри.

Студенти на **2 курсі** виконують курсові роботи теоретичного характеру, в яких можуть подати результати вивчення реального стану та практики вирішення певної проблеми, встановлення типових недоліків і труднощів, їх причин тощо.

У курсових роботах, що виконуються студентами **3-4 курсів**, можуть мати місце *елементи дослідницького пошуку*, що характеризує здатність студента теоретично осмислити актуальність обраної теми і можливість проведення самостійного наукового пошуку та застосування отриманих результатів у

практичній діяльності на базі дослідження, за матеріалами якої виконувалась робота під час *навчальної та виробничої практики або професійної діяльності* студентів заочної форми навчання.

2. ВИБІР ТЕМИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Починаючи роботу, студент повинен розподілити свій час, спланувати його та після вибору теми паралельно з навчальними заняттями взятися за її розробку.

Для орієнтації наукових керівників та студентів пропонується така етапність та графік контролю за ходом підготовки наукової роботи до захисту (табл. 1 та табл. 2).

Таблиця 1

Графік виконання курсової роботи

Заходи	Термін виконання	
	1 *	2 **
Призначення наукового керівника, затвердження теми	Вересень	Лютий
Підготовка та узгодження плану роботи	Вересень	Лютий
Підготовка чернетки теоретичного розділу	Жовтень	Березень
Підготовка чернетки практичного розділу: 2 курс – констатувальний етап експерименту 3 (4) курс – констатувальний етап експерименту, розробка програми формульованого етапу експерименту	Листопад	Квітень
Врахування рекомендацій наукового керівника, підготовка чистового варіанту роботи	Грудень	Травень
Подання тез, участь у науковій конференції «Молода наука»	Березень	Березень
Захист курсової роботи	Грудень	Травень

* – якщо курсова робота виконується в першій половині навчального року

** – якщо курсова робота виконується в другій половині навчального року

Вибір теми наукового дослідження є одним із відповідальних етапів, який здійснюється студентами як із запропонованого кафедрою списку, так і за власним бажанням. У процесі визначення тематики курсової роботи студент

має враховувати:

➤ *актуальність теми* – тобто важливість вирішення певної наукової проблеми для потреб професійної галузі;

➤ *новизну та перспективність* – відповідність сучасному стану та перспективам розвитку науки, а також практичним завданням професійної діяльності логопедів;

➤ *відповідність профілю навчання та арсеналу методів*, які фахівець після закінчення закладу вищої освіти буде мати змогу кваліфіковано використовувати в практичній діяльності;

➤ *можливість* розробки теми безпосередньо в освітньому закладі – час, який студент зможе виділити на розробку теми з урахуванням усього освітнього процесу;

➤ *узгодженість* теми з *науковими інтересами* кафедри, викладача-наукового керівника роботи.

☝ **Грамотно сформульована тема** наукового дослідження повинна відображати:

1) *категорію досліджуваних* (наприклад: діти раннього віку, діти дошкільного віку, молодші школярі, батьки, студенти та інші);

2) *конкретну проблему дослідження чи процес* (формування, розвиток, корекція, підготовка, освітній процес, виховний процес тощо);

3) *аспект професійної діяльності* з вирішення зазначеної проблеми (зміст, форми, методи, технологія, умови, програма, модель та інше).

✍ **Наприклад:**

- Розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення в умовах спеціального дошкільного закладу

- Розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників із ЗНМ

- Формування усного мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення

- Розвиток мовлення дітей дошкільного віку із загальним

недорозвиненням мовлення в процесі ознайомлення з природою

- Розвиток діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення

- Формування монологічного мовлення у дітей з тяжкими порушеннями мовлення (на основі переказу.)

- Формування експресивного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру засобами логоритміки

☞ Наукова робота **теоретичного характеру** виконується на основі аналізу й узагальнення низки літературних джерел: монографій, статей, матеріалів наукових конференцій, методичних рекомендацій і т. ін. Студент повинен грамотно й логічно обґрунтувати обрану тему, добирати з літератури основний матеріал, який стосується проблеми, що вивчається, давати оцінку вивченим роботам, аналізувати існуючий досвід роботи з проблеми, висловлювати свою точку зору; робити висновки.

Якщо робота має **прикладний характер**, студент використовує як науково-методичну літературу, так і власні спостереження та факти, результати експерименту, який проводився; може висувати власні гіпотези й т.ін. Робота такого типу повинна мати теоретичну частину (30-40% загального обсягу), аналіз і узагальнення емпіричних даних та висновки.

Педагогічне дослідження 📁 на рівні студентської наукової роботи повинно відповідати традиційній моделі наукового пізнання: виникнення ідеї – встановлення емпіричних фактів – первинне емпіричне узагальнення – виявлення відхилень фактів від правил – винахід теоретичної гіпотези з новою аргументацією – логічний висновок (дедукція) з гіпотези всіх фактів спостереження, що є перевіркою на її істинність.

Головними етапами наукового дослідження на рівні **курсвої роботи** є:

1. Обґрунтування теми, вибір об'єкта, предмета, визначення мети та завдань дослідження.

2. Теоретичний аналіз педагогічної, методичної, психологічної

літератури, педагогічного досвіду з проблеми дослідження.

3. Експериментальне дослідження:

2 курс	3 (4) курс
Розробка методики дослідження, вивчення реального стану та практики вирішення даної проблеми (констатувальний етап експерименту), встановлення типових недоліків і труднощів, їх причин.	Обґрунтування значення педагогічного впливу на досліджуване явище та визначення його ефективності (розробка програми формувального етапу експерименту), узагальнення наукових фактів і результатів.

4. Аналіз та оформлення наукового дослідження.

Оформлення наукових досліджень у вигляді наукової (курсової) роботи в стислій формі передбачає наявність таких **компонентів** структури:

1. Вступна частина
2. Розділи, параграфи курсової роботи
3. Загальні висновки наукової роботи
4. Список використаних джерел
5. Додатки

☞ **Розділи (глави, параграфи)** курсової роботи повинні за своєю назвою, структурою, змістом відповідати завданням дослідження. Із практики написання робіт науково-дослідного характеру відомо, що виникає необхідність для кожного розділу (глави) готувати більш-менш детальний план-проспект. Це заощаджує час автора при компонуванні матеріалу, допомагає уникнути повторів і викласти матеріал роботи більш структуровано та якісно.

Кожен розділ (глава) роботи повинен мати свої **короткі висновки**, які узагальнюють результати дослідження, отримані автором.

Під час роботи над рукописом необхідно звернути увагу й на таке питання, як поділ тексту на абзаци. Кожен абзац повинен містити в собі певну думку, виражену однією чи кількома фразами або реченнями.

Узагальнені числові дані, які можуть оформлюватися в **таблицях, діаграмах, графіках, схемах**, повинні наводитись виправдано та

аргументовано, з посиланням на відповідні джерела чи власні обчислення.

Розділи (глави) роботи повинні відображати логіку (етапи) наукового педагогічного дослідження.

3. ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ КУРСОВОЇ РОБОТИ

3.1. ВСТУП роботи повинен містити оцінку сучасного стану обраної науково-дослідної проблеми, обґрунтування важливості теми. Крім цього, тут важливо дати теоретичний аналіз проблеми та попереднього досвіду її вивчення, здійснити методологічне обґрунтування та логіко-історичний аналіз проблеми. Остаточне редагування вступної частини роботи доцільно виконувати на завершальній стадії дослідження, коли проблема, що вивчалася, постає перед автором у повному обсязі.

Вступна частина включає обґрунтування актуальності теми, вибір об'єкта, предмета, формулювання мети та завдань, методів дослідження, а також визначення теоретичного та практичного значення отриманих результатів дослідження.

3.1.1. Обрана для дослідження тема є складовою частиною певної наукової проблеми . Обґрунтування **актуальності** обраної для дослідження теми повинно відображати аналіз таких аспектів як:

- *вимоги суспільства, держави щодо бажаного стану педагогічної діяльності* (світові та вітчизняні тенденції в системі, концептуальні засади, нормативно-правові документи тощо);
- *проблеми типового стану об'єкта дослідження в реальній педагогічній практиці* (аналіз існуючої педагогічної практики, наявного педагогічного досвіду, статистичної інформації щодо реального стану, типових недоліків практики вирішення даної проблеми);
- *аналіз наукових досліджень і публікацій, в яких започатковано*

розв'язання даної проблеми; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, які мають складати предмет наукового дослідження;

- *висновки щодо наявності проблемної ситуації*, як відображення суперечностей між потребами суспільства та наявності стану педагогічної реальності, а також недостатньою теоретичною розробкою проблеми.

3.1.2. Грамотно сформульована **мета наукового дослідження** повинна відображати **очікуваний, кінцевий результат** виконання роботи – позитивний ефект, у вигляді суспільної та конкретної педагогічної користі, що визначено в предметі дослідження.

Мета курсової роботи може формулюватися таким чином: теоретично обґрунтувати..., визначити зміст...; розробити та експериментально перевірити модель (програму, технологію, методику, форми і методи)...; перевірити ефективність педагогічних умов формування...; визначити можливості використання педагогічного досвіду... (наукових підходів зарубіжних дослідників проблеми...в практиці ....).

 Наприклад:

- визначити зміст та обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування усного мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення;

- теоретично обґрунтувати педагогічні умови профілактики порушень письмового мовлення дітей молодшого шкільного віку;

- теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити корекційну програму формування монологічного мовлення у дітей з тяжкими порушеннями мовлення (на основі переказу.)

3.1.3. Завдання дослідження. Важливу роль у науковому дослідженні відіграють пізнавальні завдання теоретичного та емпіричного характеру .

Завдання *теоретичного характеру* наукової роботи студентів – вирішення певних теоретичних питань, які входять у загальну проблему дослідження:

- сутність, структура, особливості та детермінанти становлення об'єкту дослідження;

➤ аналіз існуючої практики вирішення даної проблеми (нормативно-правова база, вітчизняній та зарубіжний досвід), виявлення її типового стану, недоліків і труднощів.

Емпіричні завдання вирішуються за допомогою спостереження, експерименту, вимірювання, описування:

➤ розробка методики, вибір методів та діагностичних методик вивчення стану досліджуваного явища;

➤ обґрунтування необхідної системи заходів для вирішення проблеми;

➤ експериментальна перевірка запропонованої системи заходів із точки зору відповідності її обраним критеріям;

➤ розробка методичних рекомендацій та порад щодо використання результатів дослідження.

✍ Наприклад:

1. Визначити сутність поняття «загальне недорозвинення мовлення» та його компоненти.

2. Розглянути місце діагностичної функції в структурі професійної діяльності логопеда.

3. Виявити рівень готовності майбутніх логопедів до діагностичної діяльності.

4. Розробити зміст та обґрунтувати педагогічні умови формування готовності до реалізації в професійній діяльності діагностичної функції у майбутніх логопедів.

3.1.4. Об'єкт педагогічного дослідження – це процес або явища, які породжують проблемну ситуацію й обрані для дослідження. Правильний вибір об'єкту вивчення відповідно до мети дослідження сприяє обґрунтованості результатів дослідження.

Об'єкт дослідження в спеціальній педагогіці – це певний процес, певне педагогічне явище, яке існує незалежно від суб'єкта пізнання, і на яке спрямована увага дослідника.

Об'єктом дослідження може виступати процес навчання, виховання, розвитку особистості в особливих умовах (заклад дошкільної освіти, заклад загальної середньої освіти); процеси корекції або становлення нових освітніх і виховних систем, процеси формування певних якостей особистості тощо.

Об'єкт дослідження на рівні курсової роботи може формулюватися як: процес розвитку діалогічного мовлення дітей з загальним недорозвиненням мовлення...; розвиток комунікативних навичок ....; процес формування усвідомленого ставлення ...; професійна підготовка майбутніх логопедів.

3.1.5. Предмет педагогічного дослідження . Об'єкт і предмет дослідження, як категорії наукового процесу, співвідносяться між собою як загальне і часткове.

Предметом дослідження виступає частина об'єкту – компоненти педагогічного процесу, професійної діяльності логопеда: зміст, методи, засоби, форми, умови, технології.

 Наприклад:

- педагогічні умови розвитку монологічного мовлення молодших школярів в процес освітньої діяльності;
- форми, методи та прийоми розвитку мовлення дітей з розладами аутистичного спектру;
- модель формування готовності майбутніх логопедів до здійснення діагностичної роботи.

 3.1.6. Методи наукового педагогічного дослідження. Оскільки курсова робота передбачає проведення нескладного наукового дослідження, то вона вимагає від студента володіння основними його методами.

1) *загальні методи наукового пізнання* (діалектичний, логічний та історичний методи, ідеалізація, формалізація, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція, моделювання);

2) *методи теоретичного дослідження* (вивчення літературних джерел, архівних, нормативно-правових документів тощо);

3) *методи емпіричного дослідження:*

➤ *методи накопичення первинної інформації* про стан досліджуваного явища (спостереження, порівняння, вимірювання, опитування, експертна оцінка, експеримент);

➤ *методи статистичного аналізу*, що мають цільове призначення – обробку отриманих даних, встановлення залежності кількісних та якісних показників аналізу, інтерпретацію їхнього змісту (кореляційний, факторний аналіз, метод імплікаційних шкал та інші).

Найкращих результатів можна досягти при комплексному використанні цих методів, проте слід мати на увазі, що, залежно від особливостей теми дослідження, специфіки предмета та конкретних умов, окремі методи можуть мати переважне значення.

3.1.7. Теоретичне та практичне значення отриманих результатів дослідження відображає ефективність наукового дослідження.

Основною характеристикою *теоретичних досліджень* є їх теоретична актуальність, новизна, концептуальність, доказовість, перспективність і можливість запровадження результатів у практику. Тобто *теоретичне значення* характеризує наукові знання, призначені для подальшого розвитку педагогічної науки та практики. *Теоретичне значення* не повинно зводитися до простого переліку встановлених фактів, ідей, закономірностей, воно має розкривати концепцію автора, давати пояснення його дослідженню в новому якісному й кількісному аспектах (обґрунтування нових або узагальнення та систематизація вже відомих ідей, явищ, форм, методів, умов та ін.).

При розгляді *прикладних досліджень* оцінюється в першу чергу їх практична актуальність і значення, можливість запровадження в практику, тобто *практичне значення* виявляється, наприклад:

➤ у підвищенні рівня розвитку письмового мовлення молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення;

➤ розробці нового змісту професійної підготовки спеціалістів (навчальні посібники, програми, методичні рекомендації);

- подальшому розвитку корекційно-педагогічного процесу (технології, методики, форми, методи);
- поліпшенні організаційно-педагогічних, психолого-педагогічних, управлінських умов організації освітнього процесу закладу тощо.

3.2. ПЕРШИЙ РОЗДІЛ наукової роботи відображає вирішення автором теоретичних завдань дослідження.

Змістом цього розділу має бути теоретичний аналіз наукової літератури, нормативно-правових документів, досвіду педагогічної діяльності, а при необхідності й архівних джерел для створення ґрунтовної документальної бази подальшого дослідження. Теоретичний аналіз спрямований на вивчення та виявлення причин, зв'язків, залежностей, які дозволяють встановити сутність та особливості предмету дослідження, визначити й вивчити його структуру, характеристику на основі розроблених у науці принципів і методів пізнання. Тут переважає використання аксіоматичних методів, системного, структурно-функціонального аналізу, моделювання тощо.

Назва першого розділу повинна відображати його сутність – теоретичний аналіз досліджуваної проблеми. Можна використовувати наступні формулювання: теоретичний аналіз проблеми..., формування ..... як педагогічна проблема, проблема .... у вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях та інші.

Параграфи як структурні частини теоретичного розділу педагогічного дослідження повинні розкривати його основний зміст у залежності від обраної теми, логіки аналізу.

✍ Наприклад:

Розділ 1. Теоретичні основи формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру

1.1. Сутність, структура та зміст поняття розладу аутистичного спектру

1.2. Особливості процесу формування комунікативних навичок у дітей з РАС

1.3. Умови формування комунікативних навичок дітей з РАС у закладах

загальної середньої освіти

Огляд літератури з проблеми є досить складною роботою при виконанні наукового дослідження. Щоб уникнути примітивності й помилок в аналізі літератури слід уважно систематизувати погляди вчених в такому порядку:

- сутність даного явища, процесу (позиція декількох авторів збігається в певному аспекті);
- що становить зміст даного процесу чи явища (його компоненти, ланцюги, стадії, етапи розвитку);
- які чинники, умови ефективного розвитку процесу чи явища в даній галузі виділені вченими;
- погляди вчених з приводу шляхів вирішення даної проблеми на практиці (хто й що пропонує);
- які труднощі, виявлені в попередніх дослідженнях, зустрічаються в практиці.

Огляд джерел дає змогу визначити новий напрям наукового дослідження, його значення для розвитку науки та практики, актуальність теми.

Основною умовою виконання студентами теоретичного аналізу проблеми дослідження є їх орієнтація на найбільш продуктивний пошук і використання відповідних інформаційних матеріалів – *наукова інформація* .

Основними джерелами наукової інформації є монографії, словники, енциклопедії, науково-інформаційні довідники, хрестоматії, збірники наукових праць, періодичні видання, навчальна література, надруковані документи, інформаційні ресурси Інтернету.¹ Щодо останнього, слід зауважити, науковим джерелом вважаються тільки офіційно зареєстровані сайти офіційних установ (наприклад Міністерства освіти та науки України, науково-дослідних інститутів, наукових бібліотек), документи приватного походження, наукова література (монографії й статті). При виявленні необхідного для роботи

---

¹ Під ресурсами Інтернету розуміються *не реферати або курсові роботи*, опубліковані авторами у всесвітній «павутині». Не є джерелами для курсової роботи і сайти, на яких розміщені курси лекцій. Як правило, це анонімні публікації. А для наукового посилання на будь-який матеріал важливим є персоніфікація авторства або репутація видавництва.

матеріалу дослідник повинен зафіксувати точну електронну адресу (так званий URL) і дату звертання до сайту.

Студенти несуть персональну відповідальність за дотримання принципів академічної доброчесності, затверджених **Кодексом академічної доброчесності ЗНУ**. Декларація академічної доброчесності здобувача вищої освіти додається в обов'язковому порядку до курсових робіт, виконаних здобувачем, та засвідчується особистим підписом (додаток А).

Огляд літературних джерел дає можливість виявити професійну компетентність дослідника, його особистий внесок в розробку теми порівняно з уже відомими дослідженнями. Вивчення літератури здійснюється не для запозичення матеріалу, а для аналізу знайденої інформації та вироблення власної концепції, що може стати самостійною публікацією автора.

Наукова праця студентів повинна бути написана логічно та послідовно. Необхідними умовами також є дотримання єдиного стилю викладу матеріалу, бездоганна орфографічна, синтаксична й стилістична грамотність відповідно до встановлених норм сучасної української мови. Науковий стиль викладу має свої специфічні особливості. Його ознаками є точність, абстрактність, логічність.

Точність – це термінологічність словникового складу наукового стилю, спеціальна, термінологічна лексика.

Абстрактність виражається у використанні форми від третьої особи: «Тези С. Юшкова викликають певний інтерес...», або «Багато вчених вважають...», або «Провідні українські педагоги визначають адаптацію як ...» і т.ін. При описі власних дій або висновків, студент повинен вживати форму від першої особи в множині: «Ми зупинилися на даному питанні...», «Зупинимось докладно на...», «Ми вважаємо, що автор ...» або «На наш погляд...», «На нашу думку...», «Як показують наші дослідження...».

Логічність і доказовість наукового тексту знаходять своє відбиття в його композиції. Пасивні обороти мовлення («піддається аналізу...», «зроблено відповідно до класифікації»), безособові речення («Цікаво помітити, що такі висновки не відповідають...», «Може здатися, що визначення права...»),

«Загальновідомо, що ...»), уживання вступних слів (по-перше, нарешті, звичайно, так званий, безсумнівно, відповідно до визначення) – все це слугує підкреслено логічному порядку викладу автором роботи своїх думок.

На допомогу студентам пропонуємо деякі мовленнєві моделі, які можна використати при характеристиці як сутності та генезису педагогічної проблеми, так і для викладу власних думок (табл. 2).

Таблиця 2

**Мовленнєві моделі, які використовуються в процесі
теоретичного аналізу наукових джерел**

Аспект аналізу	Можливі мовленнєві моделі
Вказівка на основні проблеми й питання, досліджувані автором (авторами)	<ul style="list-style-type: none"> - розглядає питання (чого?) пов'язані (з чим?) - аналізує проблеми (чого?) - розкриває своє розуміння (чого?) - викладає основні положення (чого?) - говорить (про що?)
Вказівка на проблеми, що на думку автора (авторів) заслуговують особливої уваги	<ul style="list-style-type: none"> - підкреслює важливість (чого?) - відзначає, що.... - указує (на що?) - приділяє особливу увагу (чому?) - концентрує особливу увагу (на чому?) - загострює увагу (на чому?)
Перерахування питань, які водночас розглядаються автором (авторами)	<ul style="list-style-type: none"> - стосується (чого?) - зачіпає (що?) - згадує (про що?) - зауважує (що?)
Виклад системи авторської аргументації	<ul style="list-style-type: none"> - протиставляє (що, чому?) - зіставляє (що і з чим?) - аргументує свою думку (чим?) - наводить приклади, які свідчать (про що?) - ілюструє свої висновки (чим?) - підтверджує (що? чим?) - спирається на класифікацію, дану (ким?) - посилається на дані статті (кого?)
У заключній частині роботи можна використати наступні мовленнєві звороти	<ul style="list-style-type: none"> - робить висновок про те, що... - дійшов висновку, що.. - підводячи підсумки - підкреслює важливість ... - у висновку стверджує, що...

Продовження таблиці 2

<p>У цілому, для оцінки праць учених, що використовуються в дослідженні, можна запропонувати ще низку зворотів:</p>	<ul style="list-style-type: none"> - справедливо відзначає - необґрунтовано стверджує - глибоко аналізує - аргументовано обґрунтовує - чітко визначає - детально аналізує - спрощено розглядає - вдало вирішує питання про... - обґрунтовано спростовує тезу про те, що ...
<p>При оцінці матеріалу можна використати такі звороти: позитивна оцінка: безумовним очевидним головним</p>	<ul style="list-style-type: none"> - некритично ставиться до... - звертання до цієї проблеми представляється актуальним - у роботі переконливо доводиться, що ... - думка (про що?) формулюється автором чітко, ясно ... - автор правий, стверджуючи, що ... - висновки автора достовірні й переконливі, вони базуються на аналізі фактичного матеріалу - перевагою роботи є актуальність порушених у ній проблем
<p>робота цінна тим, що в ній</p>	<ul style="list-style-type: none"> - дається ґрунтовний аналіз сучасного стану... - представлено різні точки зору з питання... - по-новому осмислюється теорія...
<p>робота відрізняється</p>	<ul style="list-style-type: none"> - високою інформативністю - багатим фактичним матеріалом - нестандартним підходом до аналізу порушених проблем
<p>Негативна оцінка:</p>	<ul style="list-style-type: none"> - сумнів викликає доцільність такого підходу - до недоліків роботи варто віднести зайву категоричність висновків автора - залишилися невисвітленими деякі питання, що мають безпосереднє відношення до даної проблематики - говорячи про ці складні проблеми, автор припускається неточності...
<p>Неоднозначна оцінка:</p>	<ul style="list-style-type: none"> - необхідно відзначити ряд суперечливих моментів... - автор вважає, що ... і тут з ним можна не погодитися - автор досить повно аналізує сучасний стан проблеми, разом з тим, на нашу думку, цей аналіз міг би бути поглиблений і розширений

3.3. ДРУГИЙ РОЗДІЛ курсової роботи, як правило, висвітлює проведення дослідником педагогічного експерименту .

Педагогічний експеримент у поєднанні з іншими теоретичними та емпіричними методами дослідження збагачує автора наукової роботи змістовним фактичним матеріалом.

Педагогічний експеримент поділяють на констатувальний, формувальний і контрольний етапи.

 Приклад висвітлення в роботі результатів проведення всіх трьох етапів педагогічного експерименту:

Розділ 2. Педагогічні умови формування мовленнєво-рухових навичок у дітей із дизартрією

2.1. Визначення рівнів сформованості мовленнєво-рухових навичок у дітей з дизартрією

2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування мовленнєво-рухових навичок у дітей з дизартрією

2.3. Результати дослідно-експериментальної роботи з формування мовленнєво-рухових навичок у дітей з дизартрією

3.3.1. Констатувальний етап експерименту проводиться на початку дослідження та має своїм завданням вивчити стан певного явища на практиці.

Основний зміст констатувального етапу експерименту в педагогічних дослідженнях має відображати:

- методику наукового дослідження;
- аналіз отриманих результатів на констатувальному етапі експерименту.

Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та способів для проведення будь-якого дослідження. Свідоме застосування науково обґрунтованих методів слід розглядати як найсуттєвішу умову отримання нових знань. Розкриття методики дослідження передбачає

обґрунтування:

- критеріїв, показників та параметрів досліджуваного явища (якщо вони не були виділені в теоретичній частині роботи);
- методів та процедури проведення дослідження;
- доцільності використання конкретних методик.

Якщо дослідник використовує стандартизовані, поширені методики, то можна обмежитися посиланням на їх автора та джерело, а якщо вони розроблені самостійно, то доцільно їх навести повністю й пояснити логіку їх складання.

Вивчення стану досліджуваного явища в педагогічній практиці відбувається поетапно, на кожному з яких застосовуються найдоцільніші методи відповідно до конкретного завдання:

1) на першому етапі збору фактичного матеріалу та його первинній систематизації використовують методи емпіричного дослідження: спостереження, порівняння, вимірювання, опитування, тестування, експертна оцінка, лабораторний експеримент тощо.

2) на другому – методи статистичного аналізу, що мають цільове призначення – обробку отриманих даних, встановлення залежності кількісних та якісних показників аналізу, інтерпретацію їхнього змісту (кореляційний, факторний аналіз, метод імплікаційних шкал та інші).

3.3.2. Формувальний етап експерименту відіграє основну роль у педагогічному дослідженні. Він організовується на основі попереднього вивчення стану проблеми та аналізу результатів констатувального етапу експерименту. У процесі формувального етапу експерименту дослідник проводить корегування висунутої гіпотези та організує перевірку її, вводячи нові умови і вивчаючи вплив цих умов на підвищення ефективності навчання, виховання, розвитку, соціалізації тощо.

Для забезпечення цілісності, комплексності викладення результатів проведеного формувального етапу експерименту дослідник повинен спиратися на загальнонаукові принципи дослідження, дотримуватися системно-діяльнісного

підходу до опису педагогічних явищ, тобто дослідженню комплексної взаємодії суттєвих компонентів:

- потреба, мотиви, мета та завдання діяльності;
- суб'єкт та об'єкт діяльності;
- зміст діяльності;
- процеси (технологія, форми, методи, прийоми);
- умови (психолого-педагогічні, організаційно-педагогічні, соціально-педагогічні);
- результат.

3.3.3. Контрольний етап експерименту передбачає якісний і кількісний аналіз результатів експерименту: обробку даних контрольних зрізів, результатів тестування, анкетування відповідно до програми експерименту, співвіднесення результатів з поставленими цілями, виявлення протиріч, коректування гіпотези відповідно до результатів, формулювання висновків та рекомендацій.

Як правило, контрольний етап експерименту проводиться на основі методики дослідження, яка використовувалася на констатувальному етапі педагогічного експерименту. Отримані результати формувального етапу експерименту порівнюються з даними констатувального етапу експерименту. Це порівняння може відбуватися як по відношенню до самої експериментальної групи (вибірки), так і по відношенню до контрольної групи, яка не приймала участі в експерименті.

Аналіз отриманих результатів, їх співвіднесення з поставленими завданнями, виявлення протиріч виступають основою для подальшого формулювання висновків та рекомендацій.

3.4. ВИСНОВКИ курсової роботи – це заключна частина, яка вміщує в концентрованому вигляді основні результати дослідження, висновки з усіх поставлених завдань, які виконувались автором у процесі написання роботи.

Найважливішою частиною висновків наукової роботи є ті поради й методичні рекомендації, які пропонуються автором для вдосконалення соціально-педагогічної діяльності, навчально-виховної роботи тощо.

3.5. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ. Бібліографічний апарат у курсовій роботі – ключ до використання автором джерел. Крім того, він певною мірою відбиває наукову етику та культуру наукової праці. Саме з нього можна зробити висновок про ступінь ознайомлення студента з наявною літературою з досліджуваної проблеми.

Список використаних джерел – елемент бібліографічного апарата, який містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після висновків. Такий список – одна із суттєвих частин роботи, що віддзеркалює самостійну творчу працю її автора та демонструє ступінь фундаментальності проведеного дослідження.

Відомості про джерела, включені до списку, треба подавати відповідно до вимог Державного стандарту з обов'язковим наведенням назв праць.

3.6. ДОДАТКИ. У разі потреби для повноти сприйняття роботи до додатків можна включити допоміжний матеріал: проміжні математичні дослідження, формули та розрахунки; інструкції та методики; ілюстрації допоміжного характеру.

4. ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

4.1. Загальні положення. Оформлення курсової роботи є важливим елементом її виконання й одним із багатьох чинників, які враховуються при оцінюванні роботи. Перш за все звертається увага на змістовну сторону викладу матеріалу (логічність і послідовність, повноту й репрезентативність, тобто, широту використання наукових джерел, загальну грамотність та відповідність стандартам і прийнятим правилам), на текст роботи, список літератури й додатки, а також на зовнішнє оформлення роботи.

Діючі нормативні документи встановлюють загальні принципи щодо оформлення таких робіт.

Курсову роботу рекомендується виконувати спочатку в чорновому варіанті

(перший варіант). Це дозволяє вносити до тексту необхідні зміни й доповнення як з ініціативи самого автора, так і в зв'язку із зауваженнями керівника.

Перший варіант курсової роботи може не претендувати на бездоганне зовнішнє оформлення, проте й при його написанні необхідно виконувати загальні вимоги, які полегшать наступне кінцеве оформлення.

До таких вимог, головним чином, відносять: написання першого варіанту курсової роботи на окремих аркушах паперу, з однієї сторони, з полями (приблизно шириною 3-4 см), чорнилом, чітко й розбірливо.

Недотримання такої вимоги ускладнює можливість внесення автором необхідних доповнень до тексту, які можуть виконуватись на полях або на зворотній стороні аркуша. Тут також можуть бути зроблені зауваження або пропозиції керівником роботи. Писати перший варіант пропонується відповідно до плану, не відкладаючи оформлення чорнового варіанту на останні дні встановленого терміну її здачі. При цьому слід кожен розділ роботи виконувати повністю, прагнути до його завершеності, формулюючи висновки й роблячи наступний перехід до нового розділу. За іншого способу підготовки першого варіанту курсової роботи, автор розпочинає оформлення лише тоді, коли буде зібраний практично увесь необхідний матеріал.

Оскільки курсова робота, як правило, значна за обсягом, то практикується розподіл усього матеріалу на змістовні частини, які відокремлюються заголовками. Найбільш поширеним є поділ роботи на розділи та підрозділи (параграфи).

До формулювань заголовків (назв) розділів і параграфів курсової роботи висуваються такі основні вимоги: стислість, чіткість і синтаксична різноманітність у побудові речень, з перевагою простих поширених, послідовне та точне відображення внутрішньої логіки змісту роботи.

У курсовій роботі виокремлюють такі структурні елементи:

Титульний аркуш

Зміст роботи

Перелік умовних позначень (за необхідності)

Вступ

Основний зміст роботи, який має два або три розділи

Висновки або заключна частина

Список використаних джерел

Додатки (за необхідності)

На *титульному аркуші* вказується: міністерство, назва закладу вищої освіти, кафедра, де виконувалась курсова робота, повна назва теми роботи, шифр групи, шифр та назва спеціальності, прізвище ім'я, по-батькові студента, науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали наукового керівника, рік і місце виконання роботи (додаток Б).

Зміст розташовують безпосередньо після титульної сторінки, починаючи з нової сторінки. До змісту включають: перелік умовних позначень (за необхідності); вступ; послідовно перелічені назви всіх розділів, підрозділів; висновки; рекомендації (за необхідності); список використаних джерел; додатки. Вказують номери сторінок початку структурних елементів роботи (додаток В).

За необхідності всі прийняті в тексті роботи малопоширені умовні позначення, скорочення й терміни пояснюють у **переліку умовних позначень**, який вміщують безпосередньо після змісту, починаючи з нової сторінки. Незалежно від цього за першої появи цих елементів у тексті роботи наводять їх розшифровку. Перелік повинен розташовуватись стовпцем. Ліворуч в алфавітному порядку наводять умовні позначення, скорочення й терміни, праворуч – їх детальну розшифровку.

До **основного змісту** курсової роботи, крім текстової частини, входить різноманітний графічний та ілюстративний матеріал, який готується й оформлюється одночасно зі складанням чернетки. Щоб не перевантажувати надмірно описову частину, рекомендується частину такого матеріалу виносити в додатки.

Таблиці, малюнки, схеми, графіки, креслення, фотографії та інші

ілюстративні матеріали як у тексті роботи, так і в додатках повинні виконуватися на стандартних аркушах (А3; А4) або наклеюватися на стандартні білі аркуші.

Висновки і практичні рекомендації мають бути всебічно обґрунтовані в тексті роботи (у розділах чи заключній частині). Вони повинні коротко, але ґрунтовно резюмувати проведене дослідження. Основна вимога до заключної частини – не повторювати зміст вступу, основної частини роботи та висновків, зроблених у розділах.

У **додатках** вміщують матеріал, який є необхідним для повноти роботи, але включення його до основної частини може змінити впорядковане й логічне уявлення про роботу через його великий обсяг, специфіку викладання або форму подання. У додатки можуть бути включені додаткові ілюстрації, таблиці, оригінали фотографій, опис програм, розроблених у процесі виконання роботи та ін.

Знаки §, №, % і т.ін. використовуються лише при цифрових або літерних позначеннях; у всіх інших випадках слід писати слова: параграф, номер, відсоток. Нумерація формул і посилання на них робиться так само, як на рисунки й таблиці.

Як було зазначено, високі вимоги ставляться не тільки до змісту та результатів курсової роботи, а й до її зовнішнього оформлення.

Під час підготовки чернетки слід звернути увагу на обробку кожного речення, на вибір необхідних формулювань, які б найбільш просто та чітко, коротко й доступно виражали зміст викладених питань. Не варто вживати тільки складні синтаксичні конструкції, а також надмірно короткі, лаконічні фрази, слабко пов'язані між собою логічно, з наявним подвійним тлумаченням і та ін.

У курсовій роботі не рекомендується вживати слова та вирази-штампи типу «на всі сто відсотків», «на даний момент» і т. ін.; слід уникати частих повторень слів чи словосполучень. Разом із тим необхідно прагнути дотримуватись прийнятої термінології, позначень, умовних скорочень і

символів. У тексті допускаються загальноприйняті скорочення (с. – сторінка, ст. – стаття, і т.ін. – і таке інше, і т.д. – і так далі, та ін. – та інші).

У курсовій роботі не рекомендується вести виклад від першої особи однини: «Я спостерігав», «Я вважаю», «Мені здається», «На мою думку» і т. ін. Допускаються звороти зі збереженням першої особи множини: «Ми отримуємо», «Ми спостерігаємо», «Ми маємо» тощо або в яких виключається займенник «ми», тобто вживаються означено-особові речення: «спостерігаємо», «встановлюємо», «маємо на увазі» та ін.

В окремих випадках можна використовувати вирази «на наш погляд», «на нашу думку», або «на думку автора курсової роботи», або «вивчення передового педагогічного досвіду свідчить про те, що...», або «на основі зробленого аналізу можна стверджувати...», або «проведені дослідження підтвердили...» чи «...дають підстави вважати, робити висновки...» та ін.

При згадуванні в тексті прізвищ (вчених-дослідників, науковців) їх ініціали, як правило, ставляться перед прізвищем (К. Ушинський, а не Ушинський К., як це прийнято в списках літератури) і вживають лише ініціал імені (І. Зверева, а не І. Д. Зверева). При перерахуванні декількох авторів в одному реченні їх прізвища розташовують в алфавітному порядку. У тексті роботи не допускається написання ініціалу імені та прізвища в різних рядках. Задля запобігання автоматичного написання / перенесення ініціалу імені в одному рядку, а прізвища – у наступному, потрібно використовувати нерозривний пробіл (сполучення клавіш Ctrl+Shift+пробіл).

Виконану в чорновому варіанті курсову роботу студент дає на перегляд керівникові. З урахуванням зроблених ним зауважень автор вносить до неї необхідні зміни та доповнення.

Після остаточного погодження з керівником чернетки, можна оформляти кінцевий варіант.

4.2. Правила оформлення курсової роботи

Оптимальний обсяг курсової роботи без додатків і списку літератури повинен бути 30-40 сторінок.

Робота виконується в одному примірнику.

 Увага! До загального обсягу роботи не входять додатки, список використаних джерел, таблиці та рисунки, які повністю займають площу сторінки. Але всі сторінки зазначених елементів курсової роботи підлягають нумерації на загальних засадах.

Роботу оформлюють на аркушах формату А4 (210x297мм). За необхідності допускається використання аркушів формату А3 (297x420мм).

Роботу виконують машинним (за допомогою комп'ютерної техніки) способом на одному боці аркуша білого паперу.

За машинного (комп'ютерного) способу роботу виконують із розрахунку не більше 40 рядків на сторінці за умови рівномірного її заповнення та висотою літер і цифр не менш ніж 1,8 мм (текстовий редактор – WORD; гарнітура шрифту – Times New Roman, розмір шрифту – 14, інтервал – 1,5). Абзацний відступ повинен бути однаковим впродовж усього тексту і дорівнювати п'яти знакам (1,25 см).

Сторінки роботи повинні мати поля: ліве – 30 мм, праве – 10 мм, нижнє, верхнє – 20 мм.

Під час оформлення тексту роботи необхідно дотримуватись рівномірної щільності, контрастності й чіткості тексту. Текст набирається без ущільнення та переносів, на всю ширину сторінки. Слід прибрати функцію «заборона висячих рядків» (Меню ⇒ Абзац ⇒ Положення на сторінці ⇒ Заборона висячих рядків ⇒ зняти позначку ✓).

У тексті необхідно використовувати лапки такого зразка « », апостроф такого ('), а також розрізняти символи дефісу (-) та тире (–). Використовуючи знаки §, № слід застосовувати нерозривний пробіл між цими знаками та цифрами (сполучення клавіш Ctrl+Shift+пробіл). Між знаком % та відповідним цифровим позначенням пробіл робити непотрібно (5%). В таблиці 3 подано типові помилки набору.

Типові помилки набору

Назва символу	Символ	Клавіатурний еквівалент	Приклади використання
Нерозривний пробіл		<Ctrl>+<Shift>+<пробіл>	Ініціали та скорочення відокремлюються нерозривним пробілом. Правильно: «у творах В. Сухомлинського», «м. Київ»
Нерозривний пробіл			Неправильно: «у творах В. О. Сухомлинського», «м.Київ» Використовується у таких випадках: Київ : Академвидав, 2017. № 53 с. 45 § 2.1.
Пробіл			<u>Ставиться:</u> після коми, крапки, перед першою дужкою, що відкривається <u>Не ставиться:</u> перед комою, крапкою, знаком відсотків, після дужки, що відкривається та перед дужкою, що закривається Правильно: «...учнів. Сьогодні ...», «правильне, виразне», «5% школярів», « ... педагогів [3, с. 35].», «способів (видів) діяльності». Неправильно: «... учнів .Сьогодні ...», «правильне , виразне», 5 %, «... педагогів[4, с. 41]», «способів (видів) діяльності».
Апостроф	,	<Ctrl>+<'>+<'>	Правильно: «сім'я» Неправильно: «сім'я», «сім''я», «сім”я»
Дефіс	-	<Ctrl>+<Shift>+<->	Правильно: «психолого-педагогічна», «коли-небудь», «поперше» Неправильно: «психолого – педагогічна», «коли–небудь», «по - перше».

Продовження таблиці 3

Тире	–	<Alt>+<Ctrl>+<Num->	Тире відокремлюється з обох боків пробілами та є більшим за довжиною від дефісу. Використовується для логічного поділу речення та опису діапазонів: ✓ Педагогіка – це ✓ Київ – Одеса
Лапки (ялінка)	«»	< Shift >+<">	Використовуються як <u>основний тип лапок</u> .
			Правильно: «інноваційні технології» Неправильно: “інноваційні технології”
Верхні лапки	“”	<Ctrl>+<'>+<Shift>+<'>	Використовуються у тексті англійською мовою: The part 1 ’’Theoretical backgrounds of juvenile vandalism prevention’’

Помилки, описки та графічні неточності допускається виправляти підчищенням або зафарбовуванням білою фарбою й нанесенням на тому ж місці або між рядками виправленого зображення машинописним способом або від руки. Виправлення повинно бути такого ж кольору і щільності, як і основний текст.

Текст основної частини курсової роботи поділяють на розділи, підрозділи, пункти та підпункти. Заголовки структурних частин курсової роботи «ЗМІСТ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» друкують великими літерами симетрично до тексту.

 Увага! Кожну структурну частину курсової роботи треба починати з нової сторінки.

Структурні елементи «ЗМІСТ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ», «ВСТУП», «ВИСНОВКИ», «РЕКОМЕНДАЦІЇ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» не нумерують, а їх назви є заголовками структурних елементів.

Розділи і підрозділи повинні мати заголовки. Заголовки розділів слід розташовувати симетрично середини сторінки без абзацного відступу та друкувати великими літерами без крапок у кінці, не підкреслюючи.

Заголовки підрозділів слід починати з абзацного відступу і друкувати маленькими літерами, крім першої великої, не підкреслюючи, без крапки в кінці (додаток Г).

Заголовки структурних елементів, розділів, підрозділів слід виконувати **напівжирним** шрифтом. За бажанням назви додатків, таблиць та рисунків також можна виконувати напівжирним шрифтом, але при цьому дотримуватися єдиного стилю по всьому тексту роботи.

Якщо заголовок складається із двох і більше речень, їх розділяють крапкою. Перенесення слів у заголовок розділу, підрозділу не допускається.

Відстань між заголовком розділу та подальшим текстом чи заголовком підрозділу має бути два рядки.

Відстань між заголовком підрозділу та попереднім текстом – два рядки, між заголовком підрозділу та подальшим текстом – один рядок.

Не допускається розмішувати назву розділу, підрозділу в нижній частині сторінки, якщо після неї розміщено тільки один рядок тексту.

Нумерація сторінок. Сторінки слід нумерувати арабськими цифрами без знаку №, додержуючись наскрізної нумерації впродовж усього тексту. Номер сторінки проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці. Титульний аркуш і зміст роботи включають до загальної нумерації сторінок, але номери сторінок на них не проставляють. Зверніть увагу, що при нумерації сторінок використовують гарнітуру шрифту Times New Roman, розмір шрифту 12, без міжрядкового відступу в межах колонтитулу. Номер сторінок починають проставляти зі «ВСТУПУ».

Нумерація розділів, підрозділів. Розділи нумерують арабськими цифрами без знаку №. Номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ» (напр., РОЗДІЛ 1), після номера крапку не ставлять, потім із нового рядка друкують заголовок розділу, наприклад:

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ДИСЛАЛІЄЮ

Підрозділи (параграфи) нумеруються арабськими цифрами. Підрозділи повинні мати порядкову нумерацію в межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу та порядкового номера підрозділу, відокремлених крапкою. Після номера підрозділу ставлять крапку, наприклад:

1.1. Генезис проблеми формування фонетико-фонематичної складової мовлення

 Приклад оформлення основної частини курсової роботи дивіться у додатку Г.

Рисунки. Усі графічні матеріали (рисунки, графіки, схеми, діаграми, фотознімки тощо) повинні подаватися у чорно-білому зображенні. Їх слід розміщувати у роботі безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше або на наступній сторінці. На всі рисунки мають бути посилання в роботі, наприклад: (рис. 2.3).

Рисунки можуть мати назву, яку розміщують під зображенням. За необхідності під рисунком безпосередньо після графічного матеріалу розміщують пояснювальні дані (підрисунковий текст).

Усі графічні матеріали повинні мати однаковий підпис «Рисунок», який разом із назвою рисунку розміщують після пояснювальних даних симетрично середини рядка (додаток Д).

Рисунки слід нумерувати арабськими цифрами порядковою нумерацією в межах розділу, за винятком рисунків, наведених у додатках.

Номер рисунку складається з номера розділу та порядкового номера рисунку, відокремлених крапкою, наприклад, «Рисунок 1.3 – Діаграма з результатами дослідження» – третій рисунок першого розділу (додаток Д).

Номер рисунка та його назва відокремлюються тире.

Якщо рисунок не вміщується на одній сторінці, можна переносити його на інші сторінки, вміщуючи назву рисунку на першій сторінці, пояснювальні дані – на кожній сторінці та під ними позначають: Рисунок ____, аркуш ____

Таблиці. Цифровий матеріал, як правило, оформляють у вигляді таблиць відповідно до зразка.

Таблицю слід розташовувати безпосередньо після тексту, у якому вона згадується вперше або на наступній сторінці таким чином, щоб її можна було читати без повороту переплетеного блоку роботи або з поворотом за годинниковою стрілкою. На всі таблиці мають бути посилання в роботі, яке слід писати в дужках, наприклад: (табл. 2.1).

Таблиці слід нумерувати арабськими цифрами порядковою нумерацією в межах розділу, за винятком таблиць, що наводяться в додатках. Номер таблиці складається з номера розділу та порядкового номера таблиці, відокремлених крапкою, наприклад, таблиця 3.1 – перша таблиця третього розділу (додаток Е).

Таблиця

Назва таблиці

Головка					Заголовки граф
					Підзаголовки граф
Рядки					граф

Боковик (заголовки рядків)   Графи (колонки)

Кожна таблиця повинна мати назву, яку друкують малими літерами (крім першої великої), не підкреслюючи, без крапки в кінці та вміщують над таблицею симетрично середині тексту. Назва має бути стислою та відбивати зміст таблиці.

Заголовкова частина кожної таблиці складається з назв граф (колонок), які визначають їх зміст. Заголовки (назви) граф повинні бути короткими.

Якщо рядки таблиці або графи виходять за межі формату сторінки, таблицю поділяють на частини, розміщуючи одну частину під іншою, або поруч, або слід перенести таблицю на іншу сторінку, повторюючи в кожній частині таблиці її головку та боковик.

При поділі таблиці на частини допускається її головку або боковик замінити відповідно номерами граф чи рядків, нумеруючи їх арабськими цифрами у першій частині таблиці.

Слово «Таблиця» вказують один раз у правому верхньому куті над першою частиною таблиці, над іншими частинами у лівому верхньому куті без абзацного відступу пишуть: «Продовження таблиці ____» із зазначенням номера таблиці.

Заголовки граф таблиці починають із великої літери, а підзаголовки – з малої, якщо вони складають одне речення з заголовком. Підзаголовки, які мають самостійне значення, пишуть з великої літери. У кінці заголовків і підзаголовків таблиць крапки не ставлять. Заголовки та підзаголовки граф вказують в однині.

Записи цифр у таблицях проводяться з дотриманням таких правил:

- у кожній із граф класи чисел повинні знаходитися один під одним;
  - частини цілого повинні виражатись у десяткових дробах;
  - в одній і тій же графі всі числові величини повинні мати однакову кількість десяткових знаків;
  - при відсутності значущих цифр ставляться нулі, наприклад: «5,0», «3,70»;
- заміна повторюваних цифр або знаків лапками або іншими символами не допускається; якщо в таблиці відсутні цифрові чи інші дані, то в графі ставиться прочерк;
- якщо таблиця містить багато інформації, допускається зміна розміру шрифту до 12 пт та інтервал 1,0.

Переліки, за потреби, можуть бути наведені всередині пунктів або підпунктів. Перед переліками ставлять двокрапку. Перед кожною позицією переліку слід ставити малу літеру української абетки з дужкою, або арабську

цифру з крапкою, або арабську цифру з дужкою, або, не нумеруючи – риску (-) (перший рівень деталізації). Для подальшої деталізації переліку слід використовувати арабські цифри з дужкою, або, не нумеруючи – риску (другий рівень деталізації). Переліки першого рівня деталізації друкують з абзацного відступу, другого рівня – з абзацного відступу відносно місця розташування переліків першого рівня.

✍ Приклад 1:

1) текст;

2) текст:

- текст;

- текст;

3) текст.

✍ Приклад 2:

а) текст;

б) текст:

1) текст;

2) текст:

- текст;

- текст;

в) текст.

Загальні правила цитування та посилання на використані джерела.

При написанні курсової роботи студент повинен давати посилання на джерела, матеріали або окремі результати з яких наводяться в роботі, або на ідеях і висновках яких розробляються проблеми, завдання, питання, вивченню яких присвячена робота. Такі посилання дають змогу відшукати документи, перевірити достовірність відомостей про цитування документа, дають необхідну інформацію щодо цього, допомагають з'ясувати його зміст, мову тексту, обсяг. Посилатися слід на останні видання публікацій. На більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, коли в них наявний матеріал,

який не включено до останнього видання.

Якщо використовують відомості, матеріали із монографій, оглядових статей, інших джерел з великою кількістю сторінок, тоді в посиланні необхідно точно вказати номери сторінок, ілюстрації, таблиць, формул із джерела, на яке дано посилання в роботі.

Посилання в тексті роботи на літературні джерела слід зазначати порядковим номером за переліком посилань (списком використаних джерел), виділеним двома квадратними дужками, наприклад, «... у роботах [1-5] ...», «...у роботах [15; 32; 47]...» або цитата в тексті: «Соціальна психологія – галузь психології, що розглядає закономірності взаємодії особистості й соціуму, формування та розвиток груп [5, 25]», де перша цифра – номер джерела за переліком посилань, друга – номер сторінки джерела, на якій знаходиться цитата.

Загальні вимоги до цитування такі:

а) текст цитати починається й закінчується лапками та наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;

б) цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту та без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту та позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, наприкінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

в) кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело;

г) при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути максимально точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело;

д) якщо необхідно виявити ставлення автора курсової роботи до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання;

е) коли автор курсової роботи, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, то робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора кваліфікаційної роботи, а весь текст застереження вміщується в круглі дужки. Варіантами таких застережень є: (курсив наш. – *М. Х.*), (підкреслено мною. – *М. Х.*), (розбивка моя. – *М. Х.*).

Оформлення списку використаних джерел. Список використаних джерел – елемент бібліографічного апарату, котрий містить бібліографічні описи використаних джерел.

Перелік джерел («СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ»), які використовуються в роботі наводять після висновків, починаючи з нової сторінки.

Джерела можна розміщувати одним із таких способів: у порядку появи посилань у тексті (найбільш зручний для користування), в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків (найбільш поширений), у хронологічному порядку. Порядкові номери описів у переліку є номерами посилань у тексті.

Відомості про джерела, включені до списку, необхідно давати відповідно до вимог міжнародних і Державного стандартів з обов'язковим наведенням назв праць.

Бібліографічний опис джерел у списку складається відповідно до чинних Державних стандартів із бібліотечної та видавничої справи:

- ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання.
- ГОСТ 7.82–2001. Библиографическая запись. Библиографическое описание электронных ресурсов. Общие требования и правила составления.
- ГОСТ Р 7.0.12–2011. СИБИД. Библиографическая запись. Сокращение

слов и словосочетаний на русском языке. Общие требования и правила.

- ДСТУ 3582:2013. Інформація та документація. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ).

- ДСТУ ГОСТ 7.1–2006. СІБВС. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1–2003, IDT).

- ДСТУ ГОСТ 7.80:2007. СІБВС. Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.80–2000, IDT).

- ДСТУ 4331:2004. Правила описування архівних документів (ISAD (G): 1999, NEQ).

- ДСТУ 6095:2009. СІБВС. Правила скорочення заголовків і слів у заголовках публікацій (ГОСТ 7.88–2003, MOD).

- ДСТУ 7093:2009. СІБВС. Бібліографічний запис. Скорочення слів і словосполук, поданих іноземними європейськими мовами (ГОСТ 7.11–2004 (ИСО 832:1994), MOD; ISO 832:1994, MOD).

 Дотримання вимог чинних стандартів є обов'язковим!

Приклади оформлення бібліографічного опису наведено у додатках Г, Ж.

Додатки слід оформлювати як продовження роботи на наступних сторінках, розташовуючи додатки в порядку появи посилань на них у тексті роботи, наприклад: (додаток А).

Додатки оформлюються як структурний розділ курсової роботи з наступної сторінки після списку використаних джерел. Угорі симетрично середині сторінки має бути надруковано великим літерами слово **ДОДАТКИ**. Потім через 2 рядки малими літерами з першої великої повинно бути надруковано слово «Додаток » і велика літера, яка позначає додаток. Додаток повинен мати заголовок, надрукований через рядок після слова «Додаток » малими літерами з першої великої, не підкреслюючи, без крапки вкінці симетрично тексту сторінки. Відстань між заголовком додатку й подальшим текстом складає 1 рядок.

Кожний наступний додаток повинен починатися з нової сторінки.

Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Є, З, І, Ї, Й, О, Ч, Ь, наприклад, «**Додаток Б**» і т.д.

Додатки повинні мати спільну з рештою роботи наскрізну нумерацію сторінок.

За необхідності текст додатків може поділятися на розділи, підрозділи, пункти та підпункти, які слід нумерувати в межах кожного додатку. У цьому разі перед кожним номером ставлять позначення додатку (літеру) та крапку, наприклад, А.2 – другий розділ додатку А.

Ілюстрації, таблиці, формули, що є в тексті додатку, слід нумерувати в межах кожного додатку, наприклад, рисунок Д.3 – третій рисунок додатку Д; таблиця А.2 – друга таблиця додатку А; формула (Б.1) – перша формула додатку Б.

Якщо в роботі як додаток використовується документ, що має самостійне значення й оформлюється згідно з вимогами до документу даного виду, його копію вміщують у роботі без змін в оригіналі. Перед копією документу вміщують аркуш, на якому посередині друкують слово «**ДОДАТОК** » і його назву (за наявності), праворуч у верхньому куті аркуша проставляють порядковий номер сторінки. Сторінки копії документу нумерують, продовжуючи наскрізну нумерацію сторінок роботи (не займаючи власної нумерації сторінок документа).

ГЛОСАРІЙ

Гіпотеза дослідження. Шлях досягнення кінцевого результату складається з гіпотетичної (передбачуваної, здогадної) вказівки на очікування конкретної користі, віднесеної до основного предмета дослідження. Гіпотеза є одним із методів розвитку наукового знання і вважається головним методологічним стержнем будь-якого дослідження. Вона має формуватися як таке припущення, при якому на основі ряду факторів можна зробити висновок про існування об'єкта, про зв'язок між явищами або про причини явища, причому цей висновок не можна вважати повністю доведеним.

Завдання теоретичні спрямовані на вивчення та виявлення причин, зв'язків, залежностей, які дозволяють встановити поведінку об'єкта, визначити і вивчити його структуру, характеристику на основі розроблених у науці принципів і методів пізнання. **Емпіричні завдання** вирішуються за допомогою спостереження, експерименту, вимірювання, описування.

Експеримент як апробація знання досліджуваних явищ у контрольованих або штучно створених умовах є найважливішою складовою наукових досліджень. Термін «експеримент» означає науково поставлений дослід, спостереження досліджуваного явища в певних умовах, що дозволяють багаторазово відтворювати його при повторенні цих умов. Експеримент – важливий елемент наукової практики вважається основою теоретичного знання, критерієм його дійсності. В методологічному відношенні експеримент передбачає перехід дослідника від пасивного до активного способу діяльності.

Мета наукового дослідження – всебічне, об'єктивне і ґрунтовне вивчення явищ, процесів, їх характеристик, зв'язків на підставі розроблених у науці принципів і методів пізнання, а також отримання корисних для діяльності людини результатів, упровадження їх у виробництво для

підвищення його ефективності.

Наукова інформація – це логічна інформація, яка отримується в процесі пізнання, адекватно відображає закономірності об'єктивного світу і використовується в суспільно-історичній практиці.

Наукове дослідження – цілеспрямоване вивчення за допомогою наукових методів, явищ і процесів, аналіз впливу на них різних факторів, а також вивчення взаємодії між явищами з метою отримання переконливо доведених і корисних для науки і практики рішень. Воно характеризується об'єктивністю, відтворюваністю, доказовістю й точністю.

Об'єкт наукового дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію, на яке спрямована пізнавальна діяльність дослідника.

Предмет дослідження є досліджувані з певною метою властивості, характерні для наукового пізнання, це визначення певного «ракурсу» дослідження як припущення про найсуттєвіші для вивчення обраної проблеми характеристики об'єкта. Під предметом дослідження розуміється те, що знаходиться в межах об'єкта і завжди співпадає з темою.

Проблема дослідження характеризує проблемну ситуацію, яка відображає суперечність між типовим станом об'єкта дослідження в реальній педагогічній практиці та вимогами суспільства до його більш ефективного функціонування.

Тема – це наукове завдання, яке охоплює певну галузь наукового дослідження. Вона базується на численних наукових питаннях. Під **науковими питаннями** розуміють дрібніші наукові завдання, які належать до конкретної галузі наукового дослідження. Дослідження з окремих тем можуть бути індивідуальними або проводитись групою наукових працівників протягом одного або ряду років. У кожній темі виділяються наукові питання, які вирішуються одним або кількома

дослідниками.

Метод (від грецького шлях до чого-небудь) – у найбільш загальному випадку означає засіб досягнення мети, спосіб дослідження явища, який визначає планомірний підхід до їх наукового пізнання та встановлення істини.

Науковий метод – це спосіб пізнання явищ дійсності в їх взаємозв'язку та розвитку, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження та відповідає на запитання: «Як пізнавати?».

Загальні методи пізнання. Виходячи з того, що кожне наукове дослідження може відбуватись на двох рівнях: емпіричному (коли здійснюється процес накопичення фактів) і теоретичному (на якому здійснюється узагальнення знань), загальні методи пізнання умовно ділять на три групи:

- методи теоретичного дослідження (ідеалізація, формалізація, логічні й історичні методи);
- методи, що можуть бути застосовані на емпіричному і теоретичному рівнях (абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція, моделювання);
- методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, опитування, експертних оцінок, лабораторний експеримент).

Діалектичний метод – фундаментальний, узагальнений. Метод пізнання дійсності. Об'єктивну основу його утворюють найбільш узагальнені закони розвитку матеріального світу. Діалектичний підхід дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечність між сутністю і явищем, змістом і формою, об'єктивність в оцінюванні дійсності.

Історичний і логічний методи дослідження, які дозволяють мислено відтворити досліджуваний об'єкт у всій його об'єктивній конкретності, уявити та зрозуміти його в розвитку. За допомогою

логічного методу дослідник на основі опрацювання, критичного аналізу й формулювання своїх пропозицій розвиває існуючі теоретичні уявлення або висуває нові теоретичні припущення. Історичний метод надає можливість для всебічного дослідження явищ і подій у хронологічній послідовності, щоб розкрити їх внутрішні зв'язки та закономірності розвитку.

Абстрагування – це уявне відвернення від неістотних, другорядних ознак предметів і явищ, зв'язків і відношень між ними та виділення декількох сторін, які цікавлять дослідника. Процес абстрагування проходить два етапи:

- 1) виділення важливого в явищах і встановлення незалежності або дещо слабкої залежності досліджуваних явищ від певних факторів (якщо об'єкт А не залежить безпосередньо від фактору Б, то можна відволікатися від останнього як несуттєвого).
- 2) полягає в тому, що один об'єкт замінюється іншим, простішим, котрий виступає «моделлю» першого.

Аналіз і синтез. Аналіз – це метод пізнання, який дає змогу поділити предмет на частини з метою його детального вивчення. Синтез, навпаки, є наслідком з'єднання окремих частин чи рис предмета в єдине ціле. Аналіз та синтез взаємопов'язані, вони являють собою єдність протилежностей. Залежно від рівня пізнання об'єкта та глибини проникнення в його сутність застосовуються аналіз і синтез різного роду.

Індукція і дедукція. Індукція являє собою умовивід від часткового до загального, від окремих фактів до узагальнень, коли на основі знань про частини предметів класу робиться висновок про клас у цілому. Як *метод дослідження індукція* – це процес дослідного вивчення явищ, під час якого здійснюється перехід від окремих фактів до загальних положень. *Дедукція* – це такий умовивід, у якому висновок про деякий елемент множини робиться на основі знання про загальні властивості

всієї множини. Змістом дедукції як методу пізнання є застосування загальних наукових положень при дослідженні конкретних явищ.

Моделювання – непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення яких неможливе, ускладнене чи недоцільне), який ґрунтується на застосуванні моделі як засобу дослідження. Суть моделювання полягає в заміщенні досліджуваного об'єкта іншим, спеціально для цього створеним. Під моделлю розуміють уявну або матеріально реалізовану систему, котра, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замістити його так, що вона сама стає джерелом інформації про об'єкт пізнання. Моделі можуть бути фізичні, математичні, природні, достатньо адекватні досліджуваному явищу, процесу.

До методів емпіричного дослідження відносять:

- методи накопичення первинної інформації про стан досліджуваного явища (спостереження, порівняння, вимірювання, опитування, експертних оцінок, експеримент);
- методи статистичного аналізу, що мають цільове призначення – обробку отриманих даних, встановлення залежності кількісних та якісних показників аналізу, інтерпретацію їхнього змісту (кореляційний, факторний аналіз, метод імплікаційних шкал та інші).

Спостереження – це систематичне цілеспрямоване, спеціально організоване сприймання предметів і явищ об'єктивної дійсності, які виступають об'єктами дослідження. Як метод наукового пізнання спостереження дає можливість одержувати первинну інформацію у вигляді сукупності емпіричних тверджень.

При організації спостережень важливе значення має чітке виділення об'єкта, який вивчається, постановка мети, визначення системи спостереження, способів фіксацій його результатів. В якості об'єктів спостереження можуть виступати різні процеси: соціальні,

педагогічні, фізичні, технології); та ін. Мета спостереження полягає в переважному зосередженні уваги дослідника на окремих сторонах процесу або діяльності, які вивчаються, наприклад, методиці роботи вчителя, рівні активності учнів у пізнавальній діяльності і т.п. План спостереження забезпечує його систему, допомагає виділити послідовність дій спостерігача, визначити їх тривалість та періодичність.

Метод опитування в усній формі (бесіди та інтерв'ю), а також у вигляді письмового або анкетного опитування. Застосування бесід та інтерв'ю вимагає від дослідника чітко поставленої мети, продуманих основних і допоміжних запитань, створення сприятливого морально-психологічного клімату та довіри, вміння спостерігати за ходом бесіди або інтерв'ю і спрямовувати їх у необхідному напрямку, вести записи отриманої інформації.

Особливості анкетного опитування: можливість охопити велику кількість опитуваних осіб; суворий відбір запитань, однакових для всіх анкетованих; навіть можливість стандартних відповідей; анкетування можуть проводити й інші особи. Цей метод дає можливість широко застосовувати математичні методи обробки результатів анкетного опитування. Анкетування можна успішно використати для отримання інформації про типовість різноманітних явищ у процесі навчання і виховання школярів, причому до використання анкетування з цією метою встановлені вимоги, а саме:

- підбір запитань, які найбільш конкретно характеризували б явище, що вивчається, і давали надійну інформацію;
- використання як прямих, так і непрямих запитань (наприклад, «Чи подобається Вам професія вчителя?», «Чи згодні Ви з тим, що професія вчителя найкраща?»). Відповідь на друге запитання дає непрямий вияв ставлення до професії, оскільки вона показує згоду, незгоду або ступінь згоди;

- виключення підказування у формулюванні запитань;
- попередження двоякого розуміння значення запитань та ін.

Метод опитування використовується з метою відбору первинного матеріалу і потребує перевірки та підтвердження іншими методами.

Методи тестування. За допомогою тестів порівнюють знання окремих учнів і класів. Найчастіше результати виконання тесту порівнюються з кількістю виконаних завдань за відведений час. Тому особливе значення має забезпечення однакової складності завдань, включених у тест. Для цього варто проводити попередні неодноразові випробування тесту в спеціальних групах і вносити після обробки зміни.

Порівняння – це процес зіставлення предметів або явищ дійсності з метою встановлення схожості чи відмінності між ними, а також знаходження загального, притаманного, що може бути властивим двом або кільком об'єктам дослідження. В результаті порівняння дослідник робить певні узагальнення або умовивід за аналогією.

Метод порівняння буде ефективним, якщо при його застосуванні виконуються такі вимоги:

- порівнюватись можуть тільки такі явища, між якими може існувати певна об'єктивна спільність;
- порівняння повинно здійснюватися за найважливішими, найсуттєвішими (у плані конкретного завдання) ознаками.

Узагальнення – логічний процес переходу від одиничного до загального чи від менш загального до більш загального знання, а також продукт розумової діяльності, форма відображення загальних ознак і якостей об'єктивних явищ.

Умовивід за аналогією – спосіб узагальнення, при якому об'єкти чи явища можуть порівнюватися безпосередньо або опосередковано через їх порівняння з будь-яким іншим об'єктом (еталоном).

Порівняння ж об'єктів з еталоном надає можливість отримати

кількісні характеристики. Такі порівняння називають *вимірюванням*.

Вимірювання – це процедура визначення числового значення певної величини за допомогою одиниці виміру. Цінність цієї процедури полягає в тому, що вона дає точні, кількісно визначені відомості про об'єкт. При вимірюванні необхідні такі основні елементи: об'єкт вимірювання, еталони, вимірювальні прилади, методи вимірювання. Цей метод широко використовується в педагогіці, методиці, психології (якість знань підготовки спеціалістів, успішність тощо).

Метод експертних оцінок використовується для отримання змінних емпіричних даних. Проводиться опитування спеціальною групою; експертів (5-7 осіб) з метою визначення певних змінних величин, необхідних для оцінки досліджуваного питання. Експерти добираються за ознакою їх формального професійного статусу – посади, наукового ступеня, стажу роботи тощо.

Методи статистичного аналізу – кореляційний та факторний аналіз, метод імплікаційних шкал.

Кореляційний аналіз – це процедура для вивчення співвідношення між незалежними змінними. Зв'язок між цими величинами виявляється у взаємній погодженості спостережуваних змін. Обчислюється коефіцієнт кореляції. Чим вищим є коефіцієнт кореляції між двома змінними, тим точніше можна прогнозувати значення однієї з них за значенням інших.

Факторний аналіз дає можливість встановити багатомірні зв'язки змінних величин за кількома ознаками. На основі парних кореляцій, отриманих у результаті кореляційного аналізу, одержують набір нових, укрупнених ознак – факторів. У результаті послідовної процедури отримують фактори другого, третього та інших рівнів. Факторний аналіз дає змогу подати отримані результати в узагальненому вигляді.

Метод імплікаційних шкал – це наочна форма виміру та оцінки отриманих

даних, які градуюються за кількістю або інтенсивністю ознак. Шкали класифікуються за типами або рівнем виміру. Прості шкали дають однозначну оцінку тієї чи іншої ознаки. Серію шкал (так звану батарею) можна перетворити в єдину шкалу значень окремих ознак.

Ця процедура називається *шкалюванням*.

Педагогічний експеримент – являє собою комплексний метод дослідження, і поєднує методи спостереження, усного й письмового опитування, вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду та ін. Ці складові педагогічного експерименту на переломному етапі дослідження дозволяють виявити початковий стан проблеми, а потім об'єктивно і доказово перевірити правильність гіпотез. Педагогічний експеримент поділяють на констатувальний, формулювальний і контрольний етапи.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ДСТУ 3008:2015. Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 31 с.
2. Ковальчук В. В., Моїсєєв Л. М. Основи наукових досліджень. Київ : Професіонал, 2004. 208 с.
3. Кодекс академічної доброчесності ЗНУ. URL: https://www.znu.edu.ua/docs/kodeks_akadem_chnoyi_dobrochesnost_pdf (дата звернення 20.08.2021)
4. Корягін М. В., Чік М. Ю. Основи наукових досліджень. Київ : Алерта, 2014. 622 с.
5. Кушнір В., Кушнір Г., Рожкова Н. Пошуки науково-практичних підходів у дослідженні феномену дитячої обдарованості. *Рідна школа*. 2009. № 4. С. 66-69.
6. Кушнір В. А., Кушнір Г. А. Методологічні основи педагогічних досліджень : методологічні засади кваліфікаційного дослідження, його компоненти, структура, гіпотеза, експериментальна складова. *Шлях освіти*. 2011. № 3. С. 9-13.
7. Лузан П. Г., Сопівник І. В., Виговська С. В. Основи науково-педагогічних досліджень. Київ : ДАКККіМ, 2010. 219 с.
8. Луценко Г. Наукова підготовка фахівця : науково-дослідна робота студентів. *Вісник Черкас. нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького*. 2011. № 48. С. 9-12.
9. Основи методології та організації наукових досліджень / А. Є. Конверський, В. І. Лубський, Т. Г. Горбаченко та ін. URL: <http://culonline.com.ua/Books/Osnovi%20metodol%20i%20organiz%20naukovih%20doslidgen-Konvtrskiy.pdf#toolbar=0>
10. Пехота О. М., Єрмакова І. П. Основи педагогічних досліджень. Київ : Знання, 2013. 288 с.

11. Пилипчук М. І., Григор'єв А. С. Основи наукових досліджень. Київ : Знання, 2007. 270 с.
12. Підласий І. П. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів. Київ : Україна, 1998. 343 с.
13. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 14.08.2021).
14. Рудницька О. П., Болгарська А. Г., Свістельникова Т. Ю. Основи педагогічних досліджень. Київ : Експрес-об'ява, 1998. 145 с.
15. Сидоренко В. К., Дмитренко П. В. Основи наукових досліджень. Київ : РННЦ «ДІНІТ», 2000. 260 с.
16. Стадніченко О. Основи наукових досліджень та інформаційна культура студентів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. заклад. рек. МОН України. URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/metodychky/2010/10/osn_nauk_dosl_ta_inf_kultura.pdf
17. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: навч. посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2003. 240 с.
18. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. Київ : Знання-прес, 2002. 295 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Декларація академічної доброчесності здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, _____, студентка ____ курсу, _____ форми здобуття освіти, факультету соціальної педагогіки та психології, спеціальності

_____ освітньої програми _____, адреса електронної пошти _____

- підтверджую, що написана мною курсова робота на тему: _____

_____ відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернетсистеми, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

_____

(ПШП студента)

_____

(ПШП керівника)

Додаток Б

Зразок титульної сторінки курсової роботи

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

↑
↓ 1 відступ (інтервал 1,5)

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

↑
↓ 4 відступи (інтервал 1,5)

КУРСОВА РОБОТА

на тему: **«РОЗВИТОК ЛЕКСИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКСПРЕСИВНОГО
МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ»**

↑
↓ 3 відступи (інтервал 1,5)

Виконала: студентка 2 курсу, групи 6.0169
спеціальності 016 «Спеціальна освіта»
освітньо-професійної програми «Логопедія»
С. І. Ткаченко

1 відступ (інтервал 1,0)

Керівник: доцент кафедри соціальної педагогіки та
спеціальної освіти, к. пед. н., доцент
_____ Ю. Р. Мацкевіч

Запоріжжя
2021

Додаток В

Зразок оформлення змісту роботи

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні основи розвитку лексичної складової експресивного мовлення дітей з розладами аутистичного спектру	5
1.1. Лексична складова експресивного мовлення як психолого-педагогічний феномен	5
1.2. Особливості розвитку лексичної складової експресивного мовлення дітей з розладами аутистичного спектру	10
1.3. Освітня сфера як простір розвитку лексичної складової експресивного мовлення дітей з розладами аутистичного спектру	20
Розділ 2. Дослідно-експериментальна робота з розвитку лексичної складової експресивного мовлення дітей з розладами аутистичного спектру	26
2.1. Стан розвитку лексичної складової експресивного мовлення дітей з розладами аутистичного спектру	26
2.2. Педагогічні умови розвитку лексичної складової експресивного мовлення дітей з розладами аутистичного спектру	32
2.3. Результати дослідно-експериментального дослідження.....	36
Висновки.....	38
Список використаних джерел.....	40
Додатки.....	45

Додаток Г

Зразок оформлення основної частини роботи

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає у тому, що, незважаючи на значні зрушення у напрямку ідей інклюзивної освіти на всіх рівнях, проблема неготовності закладів освіти залишається невирішеною. Педагогічні колективи, учнівські та батьківські спільноти і самі діти з особливими освітніми потребами та їхні сім'ї, за свідченнями науковців та практиків, виявляються неготовими до спільного навчання нормотипових дітей та дітей з порушеннями психофізичного розвитку. З 2016 року в Україні стартував Всеукраїнський науково-педагогічний експеримент «Розвиток інклюзивного освітнього середовища у Запорізькій області», який спочатку охоплював 11 шкіл. Після чого інклюзивні класи почали відкриватися по всій території України. Втім, цей процес супроводжується суттєвими труднощами, серед яких відсутність матеріально-технічних умов, нестача кваліфікованих педагогічних кадрів, і, одне з найсерйозніших питань – особиста неготовність учасників освітнього процесу.

На відміну від інших питань, пов'язаних з «бар'єрами» (архітектурними, інформаційними, тощо), питання підготовки учасників освітнього процесу має вирішуватись на всіх рівнях – від загально національного до кожного конкретного класу. У нашій роботі основна увага буде приділена саме роботі «на місцях», у зв'язку з тим, що саме в інклюзивних класах відбувається безпосередня взаємодія, спілкування, і, власне, освітній процес.

Питаннями готовності освітнього середовища до реалізації ідей інклюзії займалися відомі науковці, серед яких А. Колупаєва, Н. Софій, Ю. Найда, К. Гудзь, які вивчали питання готовності вчителів до викладання в інклюзивних

класах; особливості розвитку інклюзивної освіти в Україні були предметом досліджень англійських вчених Т. Бута та М. Ейнскоу, українських дослідників І. Гевко, С. Здрагат, Л. Савчук та інших. Втім, питання готовності однолітків до взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами не знайшло широкого відображення у науковій літературі. На нашу думку, проблема дитячих шкільних колективів є однією з ключових у процесі впровадження інклюзії, тому темою нашого дослідження було обрано «Формування готовності дитячого шкільного колективу до впровадження інклюзії».

Об'єктом дослідження є процес формування готовності учнів початкових класів до спільного навчання нормотипових дітей та дітей з особливостями розвитку.

Предмет дослідження – шляхи підвищення рівня готовності молодших школярів до навчання в інклюзивному освітньому просторі.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити ступінь готовності учнів початкових класів до навчання в інклюзивному освітньому просторі.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

- 1) дослідити сутність понять «інклюзія» та «готовність» учнів початкових класів до інклюзивного навчання;
- 2) обґрунтувати методiku діагностики готовності школярів до інклюзивного навчання;
- 3) експериментально перевірити ступінь готовності учнів початкових класів до інклюзивного навчання;
- 4) визначити шляхи підвищення рівня такої готовності та успішного впровадження інклюзії.

Для досягнення мети та завдань дослідження використано такі **методи**:

- теоретичні: логічний; історичний; аналіз літературних та інших інформаційних джерел з метою визначення науково-теоретичного підґрунтя дослідження, аналіз вітчизняного та зарубіжного науково-практичного досвіду з даної проблеми; аналіз нормативних документів;

- емпіричні методи: діагностичні методи, відповідні завданням дослідження – спостереження, бесіда, інтерв'ю, анкетування, психологічне тестування;

- статистичні: метод математичної статистики для визначення валідності та надійності одержаних результатів, порівняння експериментальних даних із вихідними.

Вибірка досліджуваних складала 40 дітей молодшого шкільного віку та їхніх батьків, учнів четвертих класів Запорізького академічного ліцею № 23. Вік досліджуваних дітей – 9-10 років.

Новизна та теоретичне значення полягає в тому, що уточнено сутність понять «інклюзія», «готовність молодших школярів до інклюзивного навчання»; визначено особливості сприйняття однолітками дітей з особливими освітніми потребами у закладі освіти, який не є інклюзивним; висвітлено особливості ставлення нормотипових дітей до дітей з особливостями розвитку та до спільного навчання.

Практичне значення результатів дослідження. Проведене дослідження та обґрунтовані на основі результатів теоретичного та емпіричного дослідження шляхи підвищення рівня готовності молодших школярів до інклюзивного навчання можуть бути корисними для педагогів, дітей та їхніх батьків у процесі впровадження та реалізації ідей інклюзії в освітньому процесі початкової школи.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

1.1. Інклюзія в освіті як наукова проблема

Одним з викликів сьогодення є питання створення інклюзивного освітнього середовища, зокрема, у закладах загальної середньої освіти. Чисельність дітей, які потребують особливої уваги, особливих умов навчання та виховання з кожним роком стає дедалі більше. Згідно з міжнародною соціальною політикою та чинним законодавством України, всі діти, незалежно від їх можливостей мають право на якісну освіту. Права людей з інвалідністю закріплені в багатьох документах, визнаних більшістю держав у сучасному світі. Втім, на практиці процеси впровадження інклюзії стикаються з безліччю перепон – починаючи від недосконалого нормативно-правового забезпечення закінчуючи неготовністю шкільної спільноти вирішувати проблеми інклюзивної освіти.

Питання створення інклюзивного освітнього середовища було предметом досліджень багатьох науковців. Спроби практичної реалізації ідей інклюзії в Україні беруть початок від 2016 року, коли стартував пілотний проєкт всеукраїнського науково-педагогічного експерименту з розвитку інклюзивної освіти. З 1 вересня 2016 року МОН України у співпраці з Благодійним Фондом Порошенка запустили експериментальний пілотний проєкт з розвитку інклюзивної освіти в Запорізькій області [1]. Наукові напрацювання для реалізації даного проєкту тривали довгі роки. Так, відголоски ідей про спільне навчання знаходили відгук ще у роботах Л. Виготського, Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинського, М. Монтесорі [2; 5; 6; 7], які наголошували на необхідності всебічної підтримки дітей у процесі навчання.

Л. Виготський, описуючи підхід до роботи з особливими дітьми, називав

його гуманістично-психологічним підходом та став одним з класиків теорії спеціальної освіти в нашій країні. Викликає також неабиякий інтерес теорія компенсації Л. Виготського. На його думку, дитина з порушенням розвитку має й механізм його компенсації. Тобто, у сліпої дитини може суттєво підвищитися чутливість слуху і т. ін. Ця теорія перекликається з ідеями індивідуальної психології А. Адлера [8], який називав рушійною силою розвитку особистості саме «комплекс неповноцінності» і наводив докази цієї теорії живими прикладами людей, які завдяки певним обмеженням змогли досягти великих результатів.

Л. Виготський вперше ввів термін «соціальне середовище розвитку» та наголошував, що «...вітчизняна спеціалізована школа має суттєвий недолік – вона замикає свого вихованця (сліпу, глуху або розумово відсталу дитину) у вузьке коло шкільного колективу, створює замкнутий світ, в якому все пристосовано до дефекту дитини та фіксує її увагу на власному недоліку...» [2]. Його думки розвинув та доповнив О. Леонтьєв [4], який доводив, що розвиток дитини відбувається лише в спільній діяльності з дорослими, у спілкуванні з ними та з однолітками.

Звичайно, що вплив оточення, зокрема, дорослих та дітей суттєво впливають на процес становлення, соціалізації особистості. Отже, вже тоді, коли будувалась вітчизняна система спеціальної освіти, провідні науковці підкреслювали важливість зростання дитини з особливими потребами серед всіх інших, без неприродних виключень. А, отже, ідея інклюзії є не новою, вона лише викристалізувалася з відомих теорій педагогіки та психології.

Розглянемо детальніше поняття інклюзії у сучасному її розумінні. У самому загальному вигляді інклюзія – це процес включення всіх громадян в соціумі. І насамперед тих, що мають труднощі у фізичному чи розумовому розвитку. Він передбачає розробку і застосування тих методів, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь суспільному житті [11]. На офіційному сайті Міністерства освіти і науки України знаходимо таке визначення: «Інклюзія – це про доступність освіти для всіх, незалежно від

наявності особливих освітніх потреб... Жодна дитина не має відчувати себе іншою та виключеною з освітніх, культурних і соціальних процесів – це головне завдання інклюзії» [10]. Отже, головна ідея інклюзії полягає у тому, що для всіх, незалежно від особливостей мають бути створені рівні умови та забезпечені всі невід’ємні права, і в першу чергу, це стосується системи освіти.

За визначенням одного з провідних сучасних науковців у галузі інклюзивної освіти – професора А. Колупаєвої, «Інклюзивна освіта (інклюзія – inclusion (англ.) – залучення), передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку» [9, 13]. Звернемо увагу на ключове слово визначення А. Колупаєвої – «створення». Стає зрозумілим, що на даний момент процес втілення інклюзивного підходу в систему освіти залишається актуальним і потребує уваги на всіх рівнях.

На думку багатьох дослідників основна мета інклюзії полягає в усуненні соціальної ізоляції. Соціальна ізоляція або «виключення» є прямим наслідком неприйняття різноманітності людей. Втім, право на рівний доступ до освіти є одним з основоположних прав цивілізованого суспільства.

Науковці, автори багатьох досліджень теорії інклюзії визначають такі загальновідомі принципи інклюзивної освіти [12]:

- всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;
- школи мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів, узгоджуючи різні види й темпи навчання;
- забезпечення якісної освіти для всіх завдяки відповідному навчально-методичному забезпеченню, застосуванню організаційних заходів, розробці стратегії викладання, використанню ресурсів і партнерських зв’язків зі своїми громадами;
- діти з особливими освітніми потребами мають отримувати додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу

навчання [12].

Інклюзивна освіта передбачає гнучкість і різноманітність, вона знаходиться у постійному пошуку нових шляхів, які б задовольняли потреби усіх дітей. На нашу думку, кожна дитина є унікальною, неповторною, і потребує індивідуального підходу у вирішенні її проблем. Втім, існують і загальні правила, методи навчання й оцінювання навчальних досягнень учнів.

У більш вузькому розумінні, термін «інклюзивна освіта» означає спеціальну освітню технологію, яка передбачає навчання й виховання дітей з особливими потребами у звичайному закладі освіти, де створені відповідні умови для забезпечення максимальної ефективності навчального процесу [13].

На думку Л. Байди [15], інклюзивне навчання – це процес, при якому враховується різноманітність учнів, а навчальні плани та цілі підпорядковуються під їхні здібності та потреби. У цьому процесі важливою є роль вчителів та їхніх асистентів, які застосовують свій досвід та знання для того, щоб кожна дитина змогла навчатися з найбільшою для себе користю. Автор також наголошує на необхідності відкритого обговорення зі всіма дітьми проблеми інвалідності у нашому суспільстві [15, с. 23].

Звернемо також увагу на те, що під час реалізації інклюзивного підходу в освіті, нормотипові діти були й залишаються такими ж рівноправними учасниками навчального процесу. Існує думка, що інклюзія порушує права дітей групи «норма» на якісну освіту. Втім, це певна омана, і при адекватному розумінні інклюзивного підходу, права всіх дітей будуть захищеними.

Можна навести приклади переваг інклюзії в освіті: індивідуальний підхід до дитини; можливість розвитку для кожної дитини; можливості бачити світ у всіх його проявах; розвиток толерантності, взаємодопомоги, дружніх стосунків; розвиток емпатії, співпереживання серед однолітків.

Таким чином, інклюзія передбачає створення такого освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Тобто, йдеться як про дітей групи «норма», так і про дітей з особливими освітніми потребами. Крім

того, інклюзія включає і право вибору кожною родиною місця навчання (закладу освіти) для кожної дитини.

1.2. Особливості реалізації ідей інклюзії у сучасному закладі загальної середньої освіти

Реалізація ідей інклюзії у сучасних закладах загальної середньої освіти потребує детального розгляду. Наразі існує величезний досвід різних країн, які вже успішно реалізують інклюзивний підхід в освіті. За даними досліджень, незважаючи на певні труднощі, ідеї інклюзії продовжують розвиватися, удосконалюватися. У сучасних українських школах по-різному відбувається перехід до інклюзивного навчання – деякі заклади освіти активно долучаються до впровадження ідей інклюзії, інші – прямо чи приховано уникають інклюзії як такої.

Втім, реформування у всіх сферах суспільного життя безумовно вимагає від сучасної української школи певних змін, і, в тому числі, зміни у ставленні до інклюзивного навчання. Певні позитивні зміни вже відчуються у суспільстві. Все більше шкіл долучаються до інклюзії, намагаються відповідати необхідним вимогам.

Як зазначає А. Колупаєва [17, 138], інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір України, як один з напрямів гуманізації всієї системи освіти, відповідає пріоритетам державної політики, що окреслені в «Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті» і, полягають у: «особистісній орієнтації освіти; створенні рівних можливостей для дітей та молоді у здобутті якісної освіти; забезпеченні варіативності здобуття базової або повної загальної середньої освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей» тощо.

Ми згодні з думкою автора, що на сьогодні неприйнятною є освітня система, за якої учні пасивно одержують академічні знання і не вступають в

активну взаємодію із соціумом. Проблема соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в системі сучасної спеціальної освіти займає особливе місце і викликає багато суперечок і нарікань. Оскільки заклади закритого типу, якими є спеціальні школи-інтернати, де навчаються і виховуються діти з особливостями психофізичного розвитку, не є осередками їхньої соціалізації. Не заперечуючи наявність ресурсних можливостей спеціальних шкіл-інтернатів, відповідних умов, облаштування, висококваліфікованих спеціалістів, надання необхідних медичних і корекційно-педагогічних послуг, відзначаємо, що установи закритого типу сприяють процесам сегрегації та маргіналізації [17, 139].

Водночас передова освітня політика визначає на противагу сегрегативним процесам (сегрегації) соціальну інтеграцію дітей з особливими потребами як прогресивну тенденцію у розвитку сучасної світової спільноти.

Питання сегрегації дітей з особливими потребами через навчання їх у спеціальних школах-інтернатах закритого типу залишається актуальним і сьогодні. Так, серед основних «слабких» місць такої форми навчання можна визначити: соціальну ізоляцію, невикористання потенціалу сімейного виховання дитини; обмеженість розвитку соціальної компетентності; зосередження уваги на особливостях дитини через її інвалідність, а не через її унікальність; відсутність перспектив подальшого навчання та ін.

Розглянемо деякі приклади впровадження та реалізації ідей інклюзії у зарубіжних країнах. Так, однією з перших країн, яка прийняла інклюзію як основу освітньої політики стала Італія. За визначенням директора Департаменту Національних досліджень у галузі освітніх інновацій в Італії Р. Tortora, «Італія у цьому відношенні стала лабораторією для всього світу, оскільки саме латинська культура зорієнтована на визнання автономності та гідності кожної людини». Освітню реформу в країні, яку було проведено у 1972 р., ініціював громадський рух «Демократична психіатрія». Метою цього об'єднання було досягнення прогресивних змін у психіатричних лікувальних установах, усунення відособлення та ізоляції соціально не небезпечних осіб з

порушеною психікою, які стали в'язнями ізольованих закладів [18].

Досвід Австрії – країни, в якій була успішно розбудована система спеціальної освіти дітей з особливими освітніми потребами також виявляється корисним та цікавим. У 80-х роках в Австрії почали організовуватися громадські співтовариства, до яких входили батьки дітей з особливостями розвитку, вчителі, працівники різних медичних та освітянських закладів, які керувалися ідеями рівноправності, в тому числі, і в здобутті освіти. В освітній системі функціонують центри спеціальної освіти, які несуть відповідальність за навчання дітей з особливими потребами в масових загальноосвітніх закладах і координують роботу всіх фахівців, залучених до цього процесу. Тимчасову підтримку учням з особливими потребами можуть надавати профільні фахівці з медичних і медико-соціальних закладів [18].

Цей перелік можна продовжувати і далі, втім, вже стає зрозумілим, що, незважаючи на різні назви, різні підходи, сутність залишається приблизно однаковою – початок руху за рівність прав дітей на освіту ініціюється громадськими організаціями, які часто об'єднують батьків дітей з особливими освітніми потребами. Після «укріплення» позицій та за допомогою міжнародної спільноти відбуваються суттєві зміни на законодавчому рівні. Наступним кроком стає реалізація цих законів на практиці.

Отже, перекладаючи цей досвід у реалії нашої країни бачимо, що в Україні також з'являються та набирають силу громадські об'єднання людей, яких прямо торкнулися проблеми дитячої інвалідності, реформується система надання підтримки, зокрема, створюються інклюзивно-ресурсні центри; поступово масові школи починають готуватися до прийому особливих дітей, і, нарешті, приймають їх. На нашу думку, цей шлях в Україні дуже ускладнюється відсутністю інклюзивної культури у суспільстві, тому, наступний розділ нашої роботи присвячений дослідженню ступеня готовності школи до прийняття та реалізації інклюзивної освіти. У практичній частині роботи особливу увагу було приділено вивченню готовності самих дітей навчатися разом з особливими дітьми.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ГОТОВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО СПІЛЬНОГО НАВЧАННЯ НОРМОТИПОВИХ ДІТЕЙ ТА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

2.1. Методика і процедура дослідження

Для подальшого дослідження стає необхідним визначити певний механізм, який дозволить оцінити ступінь готовності молодших школярів до спільного навчання.

У межах даного дослідження нас найбільш цікавила думка дітей молодшого шкільного віку та їхніх батьків, через те, що саме ця вікова група ймовірно могла стати учасником всеукраїнського науково-педагогічного експерименту по впровадженню інклюзії. Втім, ми вирішили провести дослідження серед дітей, які навчаються не в інклюзивних класах та школах. Це було продиктовано необхідністю оцінити ступінь готовності молодших школярів та їхніх батьків до імовірного впровадження інклюзії і в їхніх класах та школах.

У дослідженні взяли участь діти віком 9-10 років (четверті класи) чисельністю 40 осіб. У дослідженні брали участь діти разом зі своїми батьками.

Було обрано такі методи дослідження як співбесіда з дітьми та їхніми батьками, анкетування за допомогою гугл-форми, метод незакінчених речень та методика «Шкала емоційного відгуку» розроблена А. Меграбяном і модифікована Н. Епштейн [19]. З точки зору А. Меграбяна, емоційна емпатія – це здатність співпереживати іншій людині, відчувати те, що відчуває інший, переживати ті ж емоційні стани, ідентифікувати себе з ним.

Під час співбесіди з батьками та дітьми ми ставили на меті скласти первинне враження про настрої учасників дослідження, ступінь їхньої обізнаності щодо проблем інвалідності, схильність або байдужість чи негативне

ставлення до ідей інклюзії взагалі. Під час співбесіди було проінформовано учасників про мету та особливості проведення дослідження.

Анкетування через гугл-форми давало можливість зберегти анонімність респондентів, що сприяло більш відвертим відповідям на запитання.

Метод незакінчених речень проводився з дітьми за згодою їхніх батьків. Враховуючи вік респондентів (9-10 років) їм було запропоновано закінчити три речення: «Людина з інвалідністю це ...», «Коли я бачу дитину зовсім не схожу на інших, я відчуваю...», «Коли я бачу, що комусь потрібна допомога, я...». Кожне запитання умовно стосувалося когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів схильності дитини до толерантного, емпатійного ставлення до особливих людей.

Методика «Шкала емоційного відгуку» була запропонована дітям разом з їхніми батьками. За допомогою останньої методики ми намагалися виявити рівень емпатії, властивий родинам взагалі.

Таким чином, означені методи склали методичку дослідження рівня готовності молодших школярів до прийняття ідей інклюзії й спільного навчання нормотипових дітей та дітей з особливими освітніми потребами. Наступний підрозділ присвячений опису та аналізу власне дослідження.

2.2. Результати дослідження рівня готовності молодших школярів до спільного навчання

Проведене дослідження дало можливість визначити не лише ступінь готовності молодших школярів до прийняття ідей інклюзії та спільного навчання, а й оцінити «слабкі» місця, які окреслили коло подальшої роботи з дитячим колективом.

Отже, за результатами співбесіди зі школярами та їхніми батьками було встановлено, що 67,5% опитаних обізнані щодо поняття «інклюзивне навчання»; 15% опитаних не знають що таке інклюзія, і ще 15% не можуть

відповісти або відчують труднощі з визначенням цього поняття. Серед відповідей зустрічались неточні, спотворені визначення. В цілому, відчувалась нестача інформації з цього питання. Люди, які не стикалися з поняттям інклюзії, як правило, обирали відповідь «важко відповісти».

У ході співбесіди батьків було проінформовано про особливості і мету опитування, досягнуто згоди на подальше дослідження.

Анкетування через гугл-форми, як вже зазначалось, давало можливість зберегти анонімність респондентів, що сприяло більш відвертим відповідям на запитання. Передбачалось, що батьки разом з дітьми відповідатимуть на запитання. У процесі роботи виявилось, що далеко не всі батьки залучали своїх дітей до опитування. Втім, розглянемо детальніше результати даного анкетування.

Перше запитання, після загальних (вік, стать, клас, у якому навчається дитина) стосувалося ставлення до інклюзивної освіти взагалі. Відповіді на це питання розподілилися таким чином: 17,5% цілком позитивно ставляться до інклюзивного навчання; стільки ж відповіли, що особливим дітям краще навчатися у спеціальних закладах; 65% обрали варіант відповіді «залежить від типу порушення». На нашу думку, ці 65% все ж таки обрали компромісний варіант і не вважають невід'ємним правом дітей з особливими освітніми потребами навчання за місцем проживання або навчання за власним вибором. Під час співбесіди, на жаль, близько двох третин опитаних говорили про те, що діти з порушеннями інтелектуального розвитку мають навчатися окремо.

Запитання щодо переваг інклюзивної освіти для звичайних (нормотипових) дітей дало такі результати: 60% респондентів відповіли, що діти стануть добрішими та уважнішими один до одного; 30% вважають, що ці переваги незначні; 10% взагалі не бачать переваг у спільному навчанні. Отже, майже 40% не сприймають ідеї інклюзії як позитивний шлях розвитку та гуманізації масової школи.

У той же час 45% на запитання «Як би ви відреагували на появу дитини з особливими освітніми потребами у вашому класі?» дають позитивну відповідь;

35% - «важко відповісти»; інші обирали варіанти «негативно» – 2,5% та «сподіваюсь цього не станеться» – 5%. Респонденти, які обрали два останні варіанти відповідей продемонстрували вкрай негативне ставлення до ситуації, в якій вони самі стали би учасниками інклюзивного освітнього процесу. Їх небагато, але це безумовно відображає проблему і нашого суспільства в цілому – ззовні приймаємо людей з особливостей, але у реальній ситуації спостерігається однозначне неприйняття.

Запитання стосовно недоліків інклюзивної системи освіти передбачало надання декількох варіантів відповідей, які розподілились таким чином: ніяких недоліків не бачать 17,5% респондентів; неготовність суспільства адекватно сприймати особливих людей – 20%; масова школа не готова навчати таких дітей – 37,5%; спеціальні школи краще підготовлені для навчання таких дітей – 45%. Інші варіанти відповідей, близько 2,5% - відповідали, що деякі особливі діти можуть стати загрозою для інших. Зауважимо, що переважна більшість схиляється до спеціальної освіти.

Останнє запитання було необов'язковим та пропонувало респондентам виразити своїми словами одним реченням власне ставлення до інклюзії в освіті. Відповіді на це запитання були самими різними. Наведемо деякі з них: «Я позитивно ставлюся до таких дітей», «Школа ще не готова до такої освіти», «Нормальне», «Дуже добре», «Відношення позитивне, але школі не цілком готові до цього», «Негативно», «Потрібні спеціальні заклади», «Має право бути», «Я вважаю, що інклюзивне навчання – це перший крок до того, щоб особливі діти відчували себе комфортно серед різних груп дітей, а особисто моє ставлення є позитивним, адже усі мають рівні права і діти з особливими освітніми потребами не є винятком».

Звернемо також увагу, що участь в анкетуванні респонденти брали із задоволенням. Багато кому хотілося поділитися власними думками з приводу інклюзії. Вже одне це свідчить про суттєві зміни у суспільній свідомості, про позитивні зрушення на шляху ліквідації дискримінації людей з особливостями розвитку.

Дослідження за методикою незакінчених речень передбачало первинний аналіз отриманої інформації, після чого ми «сортували» відповіді дітей, відносячи їх до одного з трьох рівнів: високого, середнього та низького по трьом шкалам: когнітивній, емоційній та поведінковій. Залежно від того, як дитина закінчувала речення, шляхом якісного аналізу ми робили вибір рівня по кожній шкалі. У результаті отримали такі дані.

Таблиця 2.1.

Рівні готовності молодших школярів до інклюзивного навчання, у %

Рівні/шкали	Когнітивна	Емоційна	Поведінкова	Середнє
Високий	7,5	45,0	35,0	29,2
Середній	67,5	47,5	57,5	57,5
Низький	25,0	7,5	7,5	13,3

Як бачимо з таблиці, до високого рівня можна віднести 29,2% школярів, до середнього – 57,5%, до низького – 13,3% школярів. Звичайно, це дані невеликого дослідження, втім вони наочно показують «пробіли» у адекватному сприйнятті інклюзії в освіті. Помітно, що на емоційному рівні діти показали кращі результати, а найнижчі результати стосуються їх обізнаності щодо проблеми інвалідності взагалі.

Аналіз дослідження за методикою «Шкала емоційного відгуку» показав такі результати (табл. 2.2.). Зауважимо, що найвищих та найнижчих балів не було виявлено.

Таблиця 2.2.

Шкала емоційного відгуку

Високий рівень	23,7%
Середній рівень	42,0%
Нижче середнього	34,3%

Як видно з таблиці, високий рівень виявлено у 23,7% респондентів; 42% – на середньому рівні та 34,3% показали рівень нижче середнього.

Отже, бачимо, що загальна картина готовності шкільної спільноти до

спільного навчання в інклюзивній школі абсолютно не достатня. З огляду на результати нашого дослідження у наступному підрозділі спробуємо визначити реальні шляхи для успішної розбудови інклюзивного освітнього середовища.

2.3. Шляхи підвищення рівня готовності учасників освітнього процесу до інклюзивного навчання

Аналіз проблеми дозволив визначити загальні умови, що забезпечують успішну інклюзію у загальноосвітній школі. До таких умов відносимо інформаційно-методичну, педагогічну, правову, психологічну готовність всіх учасників навчального процесу до впровадження та підтримки інклюзивної системи навчання. Під учасниками навчального процесу розуміємо дітей, їхніх батьків, педагогічний колектив, адміністрацію школи. Правове підґрунтя забезпечується МОН України на державному рівні та департаментами освіти у регіонах. Кожна з зазначених умов потребує детального вивчення та удосконалення.

Теоретичний аналіз літератури та дані власного дослідження проблеми готовності учасників освітнього простору до інклюзії дозволило визначити певні шляхи покращення ситуації. По-перше, необхідно чітко визначити з ким саме потрібно працювати у цьому напрямку. Крім того, зацентруємо увагу на молодших школярах, так як саме ця категорія цікавила нас найбільше.

Отже, на нашу думку, підготовчу роботу необхідно проводити з педагогічним колективом, дітьми та їхніми батьками, як нормотиповими так і з особливими освітніми потребами, з оточенням – як з близьким (група), так і суспільством в цілому.

Одним з шляхів підвищення готовності до інклюзії педагогічних працівників є підвищення кваліфікації, стажування та інші форми навчання в активній співпраці з осередками освіти дорослих: інститутами післядипломної педагогічної освіти, закладами вищої освіти, які надають послуги з підвищення

кваліфікації; громадськими організаціями тощо.

Робота в громадах та суспільстві в цілому має бути спрямована на змінення ставлення до проблем інвалідності з нейтрального або негативного на адекватно позитивне. Заслуговує уваги ідея залучення громади до проблем школи, зокрема, допомога школі у питаннях, пов'язаних зі створенням необхідних умов для всіх дітей без винятку.

На рівні суспільства необхідно проводити активну роботу просвітницького характеру, з акцентуванням уваги на ідеях рівності, недискримінації та важливості дотримання права кожної дитини на освіту.

Що стосується шкільного дитячого колективу, зокрема, молодших школярів, про яких йшлося у нашому дослідженні, то з цими дітьми необхідно проводити цілеспрямовану роботу з розвитку емпатії, толерантності до дітей, які відрізняються від більшості. Крім того, необхідно залучати до такої роботи і їхніх батьків, через те, що для молодшого школяра сім'я поки що залишається одним з найважливіших осередків виховання, у тому числі морального виховання.

Як зазначає Н. Заверико [21], першою умовою виховання толерантності у школярів є формування толерантності у педагогів. Відсутність толерантного ставлення вчителя до відмінностей між учнями не дозволить виховати толерантність і у школярів [21].

Наступною умовою виховання толерантності школярів є толерантність батьківської спільноти. За даними сучасних досліджень, батьки дітей «з нормою» часто також негативно ставляться до інклюзивного навчання. У батьків превалює думка, що увага вчителя буде зосереджена на дітях з особливими потребами, тим самим будуть порушені права інших дітей на якісну освіту. Крім того, присутність у класі дитини з порушеннями розвитку буде відволікати і вчителя, і дітей від навчального процесу. Таке ставлення до дітей з особливими потребами з боку батьків зумовлює і відсутність толерантності у дітей.

Необхідно також зазначити і проблеми толерантного ставлення з боку

самих дітей з особливими потребами та їхніх батьків до інших учасників навчального процесу. Як свідчать дослідження, для даної категорії часто буває притаманним споживацьке ставлення до життя та позиція «мені всі винні». Це пов'язано з цілою низкою причин, серед яких об'єктивні (попередні роки тотальної сегрегації, традиційне сподівання на соціальну допомогу) та суб'єктивні (індивідуальні особливості, риси характеру, небажання взяти на себе відповідальність). За таких обставин відсутність толерантності у сімей, які виховують дитину з особливими потребами, провокуватиме зниження толерантності і в інших учасників навчального процесу. Таким чином, одночасно з вихованням толерантності у школярів, необхідно виховувати толерантність у їх батьків, педагогів, дітей з особливими освітніми потребами та їх сімей. На нашу думку, тільки такий комплексний підхід забезпечить ефективність виховання толерантності у сучасних школярів.

Таким чином, проведене дослідження дозволило зробити такі висновки. Підготовка молодших школярів до інклюзивного навчання передбачає, в першу чергу, виховання їх толерантності і є необхідною умовою впровадження та розвитку інклюзивної освіти в Україні. До особливостей виховання толерантності у школярів відносимо цілеспрямований і комплексний характер такого виховання (робота з сім'ями, педагогами, однолітками); недопущення проявів дискримінації стосовно людей з інвалідністю; організацію практичного досвіду спілкування та взаємодії дітей зі звичайним і особливим розвитком; формування толерантного ставлення самих дітей з особливими освітніми потребами та їх сімей до інших учасників навчально-виховного процесу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене дослідження проблеми готовності молодших школярів до інклюзивного навчання дозволило зробити такі висновки.

Проблема розбудови інклюзивного освітнього середовища є актуальною в українському суспільстві та потребує всебічної підтримки на різних рівнях – від законодавчого до місцевого. Кількість закладів освіти, які реалізують інклюзивну освітню політику зростає але цей шлях є складним та містить безліч перепон інформаційного, архітектурного, і, головне, - морального характеру.

Досліджено сутність поняття «інклюзія» під якою розуміємо створення такого освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Еволюція ставлення суспільства та держави до осіб обмеженими можливостями здоров'я на сучасному етапі розвитку зумовила активну розбудову системи інклюзивної освіти. Під інклюзивною освітою розуміємо систему освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах закладу загальної освіти.

Обґрунтовано методику діагностики готовності молодших школярів до спільного навчання у яку увійшли такі методи дослідження як спостереження, анкетування (через гугл-форми), метод незакінчених речень та психологічне тестування за методикою «Шкала емоційного відгуку» розробленою А. Меграбяном і модифікованою Н. Епштейн.

Перевірено ступінь готовності школярів до інклюзивного навчання та визначено, що молодші школярі, які навчаються не в інклюзивних школах не готові до спільного навчання та потребують цілеспрямованої роботи у цьому напрямку. Серед основних проблем залишається недостатня обізнаність щодо проблем інвалідності, відсутність навичок спілкування з особливими дітьми,

хібні уявлення про ризики для нормотипових дітей, пов'язані зі спільним навчанням.

Визначено шляхи для підвищення рівня такої готовності та успішного впровадження інклюзії, а саме: робота з педагогічним колективом, дітьми та їхніми сім'ями, громадою та суспільством в цілому. Основна ідея такої роботи полягає у вихованні толерантності на всіх рівнях – від законодавчого до місцевого, тобто, безпосередньо у школах.

Таким чином, мету роботи, яка полягала у теоретичному обґрунтуванні та експериментальному дослідженні ступеня готовності молодших школярів до прийняття ідей інклюзії та до спільного навчання, досягнуто.

Подальшим напрямком досліджень даної проблеми вважаємо розробку конкретних практичних рекомендацій та програм підготовки молодших школярів до гармонійної, толерантної взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інклюзивна освіта в школі. URL: <https://www.pedrada.com.ua/news/3808-qqn-16-m7-06-07-2016-eksperimentalniy-proekt-z-rozvitku-nklyuzivno-osviti-startu-u-20162017>
2. Выготский Л. С. Основы дефектологии. Санкт-Петербург : Лань, 2003. 656 с. URL: <https://bookap.info/clasik/defect/gl8.shtm>
3. Мартинчук О. В. Інклюзивна освіта: формування наукового тезаурусу. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/ооор_2015_10_26.pdf
4. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики : монография. Москва : МГУ, 1981. 584 с. URL: <http://www.childpsy.ru/lib/books/id/8137.php>
5. Монтессори М. Дом ребёнка. Метод научной педагогики. URL: <https://www.kraskizhizni.com/edu/develop/293-montessori-knigi>
6. Амонашвили Ш. Основы гуманной педагогики. Книга 3. Школа жизни. URL: <https://avidreaders.ru/book/osnovy-gumannoy-pedagogiki-kniga-3-shkola.html>
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 5. Школа і природа. 549 с.
8. Адлер А. Понять природу человека. Санкт-Петербург : Академический проект, 2000. 254 с. URL: <https://www.rulit.me/books/ponyat-prirodu-cheloveka-read-79921-1.html>
9. Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Кол. авт. : Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Білозерська І. О. Ленів З.П. Будяк Л.В., Сак Т.В., Найда Ю.М. / за заг. ред. проф. А. Колупаєвої. Київ, 2011. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/%D0%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/%D0%20(1).pdf)
10. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Секція «Інклюзія». URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/konferenciyi/serpneva-konferenciya-2019/sekciya-inklyuziya>

Додаток Д

Зразок оформлення рисунків

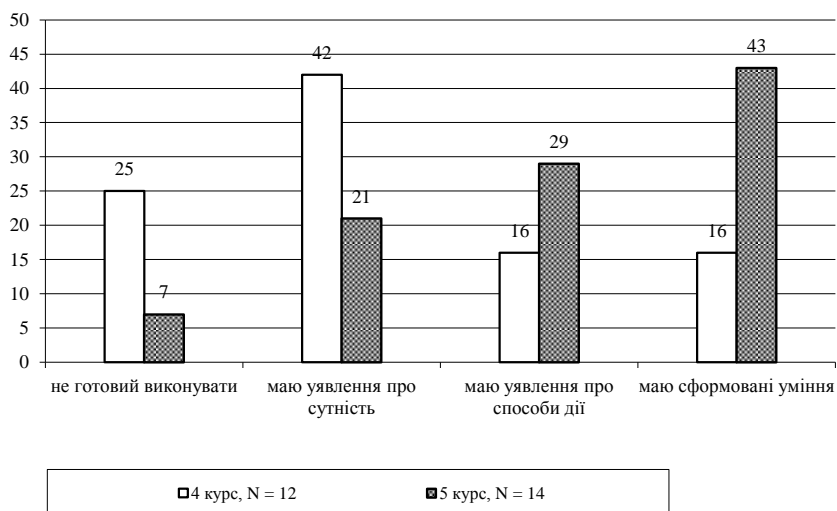

Рисунок 2.1 – Самооцінка готовності студентів використовувати методи кількісного та якісного аналізу

Додаток Е

Зразок оформлення таблиць

Таблиця 2.1.

Частота розподілу видів діяльності на різних етапах діагностики (N = 26)

Етапи	Види діяльності	Частота відповідей, %
Підготовчий	Підбір методик	96
	Поява соціальної проблеми	92
	Попереднє ознайомлення з об'єктом, визначення його сильних та слабких сторін	92
	Визначення об'єкта та предмета діагностики	85
	Вивчення попереднього досвіду	73
	Збір та аналіз даних про соціальну ситуацію	58
	Спостереження	31
	Визначення ступеня взаємозв'язку еталонного та реального стану об'єкта	19
	Прогнозування можливого розвитку об'єкта	15
Етап проведення діагностики	Реалізація діагностичних методів та методик	100
	Спостереження	65
	Збір та аналіз даних про соціальну ситуацію	42
	Визначення ступеня взаємозв'язку еталонного та реального стану об'єкта	39
	Вивчення попереднього досвіду	27
	Постановка соціального діагнозу	23
	Визначення об'єкта та предмета діагностики	15
	Підбір методик	8

Продовження таблиці 2.1

	Поява соціальної проблеми	4
	Попереднє ознайомлення з об'єктом, визначення його сильних та слабких сторін	4
Аналіз та узагальнення	Інтерпретація результатів діагностики	100
	Прогнозування можливого розвитку об'єкта	85
	Постановка соціального діагнозу	77
	Визначення ступеня взаємозв'язку еталонного та реального стану об'єкта	50
	Спостереження	4

Додаток Ж

Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводять у курсовій роботі (відповідно до ДСТУ 8302:2015)

КНИГИ	
Приклади	Однотомні видання
один автор	<p>Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади : монографія. Харків : Право, 2005. 304 с.</p> <p>Бондаренко В. Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919–1993 рр.) : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 600 с.</p> <p>Дробот О. В. Професійна свідомість керівника : навч. посіб. Київ : Талком, 2016. 340 с.</p> <p>Кузніченко С. О. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» : наук.-практ. комент. / Одес. держ. ун-т внутр. справ. Харків : Право, 2015. 164 с.</p> <p>Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України : із змін. та допов. на 12 берез. 2016 р. 12-те вид., допов. і переробл. Київ : Правова єдність, 2016. 810 с.</p> <p>Johnson L. K. Bombs, bugs, drugs and thugs: intelligence and America's quest for security. New York; London : New York University Press, 2000. 326 p.</p>
два автори	<p>Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом : теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 196 с.</p> <p>Білобровко Т. І., Кожуховська Л. П. Філософія науки й управління освітою : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький : [б. в.], 2015. 166 с.</p> <p>Горошкова Л. А., Волков В. П. Виробничий менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 131 с.</p>

	<p>Гура О. І., Гура Т. Є. Психологія управління соціальною організацією : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 212 с.</p> <p>Петришина М. О., Петришин О. А. Міжнародно-правові стандарти у сфері місцевого самоврядування : наук. доп. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. Харків : Право, 2016. 44 с. (Серія «Наукові доповіді»).</p>
<p>три автори</p>	<p>Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с.</p> <p>Сичевський В. В., Харитонов Є. І., Олейніков Д. О. Науково-практичний коментар до розділу І Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України) / Служба безпеки України. Харків: Право, 2016. 232 с. (Бібліотека слідчого).</p> <p>Helfer M. E., Kempe R. S., Krugman R. D. The battered child. 5th ed. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1997. 700 p.</p>
<p>чотири більше авторів</p>	<p>Прилипко С. М., Ярошенко О. М., Мороз С. В., Малиновська К. А. Укладення трудового договору: теоретико-прикладне дослідження : монографія. Харків : Юрайт, 2013. 288 с.</p> <p>Коллективні політичні права і свободи людини та громадянина в Україні: проблеми теорії та практики: монографія / Є. І. Григоренко та ін.; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : [б. в.], 2013. 352 с.</p> <p>Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с.</p> <p>Постклассическая онтология права : монографія / С. И. Максимов и др.; С.-Петербур. гос. ун-т; общ. ред. И. Л. Честнов. Санкт-Петербург : Алетейя, 2016. 688 с. (Толкование источников права).</p> <p>The mutual fund industry: Competition and investor welfare / R. G. Hubbard et. al. New York, NY : Columbia University Press, 2010. 256 p.</p>

автор(и) та редактор(и)/упорядник(и)	<p>Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с.</p> <p>Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с.</p> <p>Грошевий Ю. М. Вибрані праці / упоряд. : О. В. Капліна, В. І. Маринів. Харків : Право, 2011. 656 с.</p> <p>Дахно І. І., Алієва-Барановська В. М. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / за ред. І. І. Дахна. Київ : ЦУЛ, 2015. 560. с.</p> <p>Петрик О. І. Шлях до цінової стабільності: світовий досвід і перспективи для України : монографія / відп. ред. В. М. Геєць. Київ : УБС НБУ, 2008. 369 с.</p> <p>Plath S. The unabridged journals / ed. K. V. Kukil. New York, NY : Anchor, 2000. 680 p.</p>
автор(и) та перекладач(и)	<p>Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / вступ. ст. Н. И. Панова; пер. с итал. М. М. Исаев. Киев : Ин Юре, 2014. 240 с. (Памятники правовой мысли).</p> <p>Питерс Т., Уотермен Р. В поисках эффективного управления (опыт лучших компаний) / ред. Л. И. Евенко; пер.: Д. Васильев, В. Зотов. Москва : Прогресс, 1986. 424 с.</p> <p>Laplace P. S. A philosophical essay on probabilities / trans.: F. W. Truscott, F. L. Emory. Original work published 1814. New York, NY : Dover, 1951. 196 p.</p>
без автора	<p>Адміністративно-правова освіта у персоналіях : довід. / за заг. ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ : Ін Юре, 2015. 352 с.</p> <p>Антологія української літературно-критичної думки першої половини ХХ століття / упоряд. В. Агеєва. Київ : Смолоскип, 2016. 904 с.</p> <p>Галузева економічна політика держави: проблеми правового забезпечення : колект. моногр. / за наук. ред. Д. В. Задихайла. Харків : Юрайт, 2013. 520 с. (Серія «Наукові праці кафедри господарського права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»; т. 1).</p>

	<p>Конституція України: наук.-практ. комент. / редкол.: В. Я. Тацій (голова) та ін. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2012. 1128 с.</p> <p>Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 5-6 жовт. 2017 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 216 с.</p> <p>Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Генеза, 2004. 736 с.</p> <p>Правове виховання в сучасній Україні : монографія / за заг. ред.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, О. Г. Данильян. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2013. 440 с.</p> <p>Сучасне суспільство : філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2016. 488 с.</p> <p>Twenty-four hours a day. Miami, FL: BN Publishing, 2010. 400 p.</p>
Приклади	Багатотомні видання
	<p>Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с.</p> <p>Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 9. 944 с.</p> <p>Лодий П. Д. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. А. В. Сеницына. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2015. Т. 1. 306 с.</p> <p>Новицкий О. М. Сочинения : в 4 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. Н. Г. Мозговая. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2017. Т. 1. 382 с.</p> <p>Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України : у 4 т. / ред. О. В. Стовба. Харків : Апостиль, 2015. Т. 2. 329 с.</p> <p>Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми</p>

	її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с.
ІНШІ ВИДАННЯ	
автореферати дисертацій	<p>Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2010. 36 с.</p> <p>Кулініч О. О. Право людини і громадянина на освіту в Україні та конституційно-правовий механізм його реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2015. 20 с.</p> <p>Лісов О. С. Новітня вітчизняна історіографія створення та діяльності розвідки і контррозвідки України у 1917–1991 роках : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22 / Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняхівського. Київ, 2017. 20 с.</p>
дисертації	<p>Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець XVIII – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с.</p> <p>Сокурєнко В. В. Публічне адміністрування сферою оборони в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 573 с.</p> <p>Костенко В. О. Економіко-правове забезпечення використання та охорони земель : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 183 с.</p> <p>Bryant V. D. A sequentially articulated experiment to compare two instructional software input infrastructures : Doctoral dissertation / University at Albany. Albany, NY, 1998. 150 p.</p>
архівні документи	<p>Лист Голови Спілки «Чорнобиль» Г. Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації Статуту Спілки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. Об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64, 64 зв., 71.</p> <p>Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12.</p>

	<p>Копія; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3.</p> <p>Наукове товариство ім. Шевченка. <i>Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України</i>. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1–7.</p>
патенти	<p>Люмінісцентний матеріал : пат. 25742 Україна : МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G 21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с.</p> <p>Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей : пат. 76509 Україна. № 2004042416; заявл. 01.04.2004; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.</p>
препринти	<p>Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт / НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1).</p> <p>Шиляев Б. А., Воеводин В. Н. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов. Харьков : ННЦ ХФТИ, 2006. 19 с.: ил., табл. (Препринт / НАН Украины, Нац. науч. центр «Харьк. физ.-техн. ин-т»; ХФТИ 2006-4).</p>
стандарты	<p>ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація).</p> <p>ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарт України, 2006. 181 с.</p> <p>ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ 3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).</p>
бібліографічні покажчики	<p>Володимир Володимирович Сташис: (до 85-річчя від дня народж. та 60-річчя наук.-пед. і громад. діяльності) / Нац. акад. прав. наук України; упоряд.: В. І. Борисов,</p>

	<p>В. І. Тютюгін, Л. М. Демидова. Харків : Право, 2010. 108 с. (Біографія і бібліографія вчених-правознавців).</p> <p>Лисодєд О. В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992–2002) / ред. О. Г. Кальман. Харків : Одиссей, 2003. 128 с.</p> <p>Систематизований покажчик матеріалів з питань адміністративної реформи, опублікованих у Віснику Національної академії державного управління за 1997–2005 роки / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; уклад.: О. О. Бабінова, О. Г. Белінська. Київ : Вид-во НАДУ, 2006. 11 с.</p>
каталоги	<p>Горницкая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк : Лебедь, 2005. 228 с.</p> <p>Історико-правова спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: Л. І. Романова, О. В. Земляніщина. Харків, 1996. 64 с.</p> <p>Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : кат.-довід. / авт.-упоряд.: М. Зобків та ін.; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів : Новий час, 2003. 160 с.</p>
ЧАСТИНА ВИДАННЯ	
розділ книги	<p>Алексеев В. М. Правовой статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. <i>Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні</i> : монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.</p> <p>Борисова В. И. Право частной собственности в системе социально-экономических прав и свобод граждан и пути его реализации. <i>Харьковская цивилистическая школа: право собственности</i> : монографія / ред. И. В. Спасибо-Фатеева. Харьков : Право, 2012. Разд. 3, гл. 1. С. 87–99.</p> <p>Гетьман А. П. Екологічна політика держави: конституційно-правовий аспект. <i>Тридцять лет с экологическим правом : избранные труды</i>. Харьков, 2013. С. 205–212.</p> <p>Хряпінський П. Кримінально-правові засоби заохочення у публічному праві України. <i>Правовий вплив на неправомірну поведінку : актуальні грані</i> : монографія / за ред.:</p>

	<p>О. В. Козаченко, Є. Л. Стрельцов. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 87–109.</p> <p>O’Neil J. M., Egan J. Men’s and women’s gender role journeys: A metaphor for healing, transition, and transformation. <i>Gender issues across the life cycle</i> / Ed. B. R. Wainrib. New York, NY: Springer, 1992. P. 107–123.</p>
тези, доповідь	<p>Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ століття: порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932-1933 років: втрати української нації</i>: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 жовт. 2016 р.). Київ, 2017. С. 133–136.</p> <p>Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. <i>Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених</i>: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134–137.</p> <p>Кононенко Н. Методология толерантности в системе общественных отношений. <i>Формирование толерантного сознания в обществе</i>: материалы VII междунар. антитеррорист. форума (г. Братислава, 18 нояб. 2010 г.). Киев, 2011. С. 145–150.</p> <p>Микитів Г. В., Кондратенко Ю. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. <i>Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі</i>: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 3-4 берез. 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 50–53.</p> <p>Соколова Ю. Особливості впровадження проблемного навчання хімії в старшій профільній школі. <i>Актуальні проблеми та перспективи розвитку медичних, фармацевтичних та природничих наук</i>: матеріали III регіон. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 29 листоп. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 211–212.</p> <p>Wu C. K., Makhlouf M. M. Predicting the response of Aluminium casting alloys to heat treatment. <i>Light Metals 2011: Proceedings of the technical sessions presented by the TMS Aluminium Committee at the TMS 2011 Annual Meeting & Exhibition</i> (San Diego, California, USA, 27 February – 3 March, 2011). Hoboken, NJ: Wiley, 2011. P. 834–836.</p>
стаття з довідкового видання	<p>Баулін Ю. В. Обставини, що виключають злочинність діяння. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / ред.</p>

	<p>Ю. С. Шемшученко. Київ : Юрид. думка, 2007. С. 550.</p> <p>Гончаренко В. Д. Повне зібрання законів Російської імперії. <i>Велика українська юридична енциклопедія</i>. Харків : Право, 2016. Т. 1: Історія держави і права України. С. 573–574.</p> <p>Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. <i>Адміністративне право України : словник термінів / за ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова</i>. Київ, 2014. С. 54–55.</p> <p>Bergmann P. G. Relativity. <i>The New Encyclopedia Britannica</i>. Chicago, IL: Encyclopedia Britannica, 1993. Vol. 26. P. 501–508.</p>
<p>стаття з продовжуваного видання</p>	<p>Гетьман А. П., Лозо В. І. Державно-правові проблеми подолання екологічної кризи в епоху глобалізації. <i>Проблеми законності</i>. Харків, 2013. Вип. 123. С. 65–77.</p> <p>Данильян О. Г., Петришин О. В. Проблема взаємовпливу правового виховання державотворчого процесу : українські реалії. <i>Вісник Національної академії правових наук України</i>. Харків, 2010. № 2. С. 28–39.</p> <p>Коломоєць Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України: реалії та перспективи формулювання їх застосування. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46.</p> <p>Левчук С. А., Рак Л. О., Хмельницький А. А. Моделювання статичного деформування складеної конструкції з двох пластин за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій</i>. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212–218.</p> <p>Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу. <i>Проблеми законності</i>. Харків, 2011. Вип. 115. С. 200–206.</p>
<p>стаття з періодичного видання (журнал, газета)</p>	<p>Кулініч О. О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. <i>Часопис Київського університету права</i>. 2007. № 4. С. 88–92.</p> <p>Коломоєць Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права : генеза і поняття. <i>Право України</i>. 2017. № 5. С. 71–79.</p> <p>Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий</i></p>

	<p>кур'єр. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5.</p> <p>Петришин О., Серьогіна С. Змішана республіканська форма державного правління: питання теорії та практики. <i>Право України</i>. 2009. № 10. С. 57–60.</p> <p>Benjamin A. C. The ethics of scholarship: A discussion of problems that arise in its application. <i>Journal of Higher Education</i>. 1960. Vol. 31, No. 9. P. 471–480.</p> <p>Bletskan D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂: ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i>. 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108.</p> <p>Itzkoff D. A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i>. 2010. March 31. P. C1.</p>
рецензії	<p>Биков О. Нагальність оптимального міжнародно-правового врегулювання глобальних біоетичних проблем сучасності. <i>Віче</i>. 2016. № 1/2. С. 20–21. Рец. на кн.: Третьякова В. Г. Міжнародно-правове регулювання глобальних біоетичних проблем: монографія. Київ: Кондор, 2013. 407 с.</p> <p>Драч О. О. [Рецензія]. <i>Український історичний журнал</i>, 2016. № 1. С. 217–219. Рец. на кн.: Темченко А. І. Традиційні мантичні практики: архаїка знакової системи. Черкаси: ІнтралігаТОР, 2015. 112 с.</p> <p>Csikos R., Garcia E., Worley R. Book Reviews. <i>Journal of Criminal Justice Education</i>. 2010. Vol. 21, No. 1. P. 93–99. Review of the book: Beck E., Britto S., Andrews A. In the shadow of death: Restorative justice and death row families. Oxford, NY: Oxford University Press, 2007. 336 p.</p>
ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ	
Приклади	<p>Влада очима історії: фотовиставка. URL : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757& (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>Ганзенко О.О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 20–27. URL : http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf. (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>Карнаух Б. П. Тлумачення договору: короткий нарис із</p>

	<p>наднаціональної і транснаціональної точок зору. <i>Проблеми законності</i>. 2016. Вип. 135. С. 39–51. DOI : http://dx.doi.org/10.21564/2414-990x.135.83852.</p> <p>Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. <i>Юридичний науковий електронний журнал</i>. 2017. № 5. С. 115–118. URL : http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf.</p> <p>Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років ХХ століття : період переходу до ринку. <i>Наука та інновації</i>. 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI : https://doi.org/10.15407/scin12.06.006.</p> <p>Colletta L. Political satire and postmodern irony in the age of Stephen Colbert and Jon Stewart. <i>Journal of Popular Culture</i>. 2009. Vol. 42, No. 5. P. 856–874. DOI: 10.1111/j.1540-5931.2009.00711.x.</p> <p>Feminism. <i>Encyclopædia Britannica online</i>. URL: http://www.britannica.com/EBchecked/topic/724633/feminism.</p> <p>Trammell A. Magic: The gathering in material and virtual space: An ethnographic approach toward understanding players who dislike online play. <i>Meaningful Play 2010</i>: October 21–23, 2010, East Lansing, MI. URL: http://meaningfulplay.msu.edu/proceedings2010/mp2010_paper_42.pdf (Last accessed: 17.03.2017).</p>
ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ	
Приклади	<p>Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. <i>Офіційний вісник України</i>. 2017. № 4. С. 530–543.</p> <p>Інструкція щодо заповнення особової картки державного службовця : затв. наказом Нац. агентства України з питань Держ. служби від 05.08.2016 р. № 156. <i>Баланс-бюджет</i>. 2016. 19 верес. (№ 38). С. 15–16.</p> <p>Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2016. 82 с.</p> <p>Національна доктрина розвитку освіти : затв. Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347. <i>Освіта</i>. 2002. 24 квіт. (№ 14). С. 2–4.</p> <p>Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. <i>Відомості Верховної Ради України</i>. 2011. № 48-49.</p>

Ст. 536.

Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. *Офіційний вісник України*. 2017. № 20. С. 136–141.

Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22.

Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення : 28.09.2017. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.11.2017).

Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. *Урядовий кур'єр*. 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10.

Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій : постанова Каб. Міністрів України від 15.06.1998 р. № 1099. *Офіційний вісник України*. 1998. № 28. Ст. 1062.

Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення : 12.03.2017. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page> (дата звернення: 17.03.2017).

Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1678-18> (дата звернення: 17.03.2017).

Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році : від 15.09.2016 р. № 5132. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60035 (дата звернення: 17.03.2017).

Case of Benham v. The United Kingdom (Application no. 19380/92): Judgment European Court of Human Rights, 10 June 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57990> (Last accessed: 17.03.2017).

Додаток И

Критерії оцінювання курсової роботи

Критерії	Показники що враховуються	+/-	Всього
Вступ 5 балів	1. Актуальність теми		
	2. Бібліографія проблеми		
	3. Об'єкт, предмет дослідження		
	4. Мета, завдання		
	5. Методи, значення роботи		
Теоретична частина дослідження 10 балів	1. Сутність та особливості предмету дослідження		
	2. Чинники, умови розвитку процесу (досліджуваного явища)		
	3. Погляди вчених щодо шляхів вирішення даної проблеми		
	4. Аналіз нормативно-правових документів щодо проблеми		
	5. Аналіз досвіду педагогічної діяльності щодо вирішення проблеми		
	6. Логічність, доказовість тексту		
	7. Власні висновки щодо аналізу джерел		
Практична частина дослідження 25 балів	Констатувальний етап експерименту:		
	1. Опис методів, методики дослідження		
	2. Характеристика вибірки		
	3. Кількісний і якісний опис отриманих результатів		
	4. Власні висновки щодо отриманих даних		
	Формувальний етап експерименту:		
	5. Мета, завдання формувального етапу		
	6. Зміст програми експерименту		
	7. Опис процесу, форм, методів реалізації програми		
	8. Аналіз отриманих результатів, їх співвіднесення з поставленими завданнями		
9. Виявлення протиріч, як основи для подальшого формування висновків та рекомендацій			
Загальні висновки 10 балів	1. Спрямованість на реалізацію мети		
	2. Відповідність висновків поставленим завданням		
	3. Чіткість, конкретність висновків		
Список джерел 5 балів	1. Загальна кількість джерел (не менше 70)		
	2. Наявність сучасних досліджень за останні 5 років (не менше 30%)		
	3. Наявність періодичних, зарубіжних видань		
	4. Наявність джерел іноземною мовою (не менше 5)		
Захист	Доповідь студента (20 балів):		

роботи 45 балів	1. Виступ дає чітке уявлення про зміст роботи	
	2. Аргументація вирішення поставленої проблеми	
	3. Грамотне використання наукової термінології	
	Відповіді студента на запитання (20 балів)	
	Презентація виступу в ході захисту роботи (5 балів)	

Курсова робота оцінюється за 100-бальною шкалою ECTS з відповідним виставленням оцінок «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»:

90-100 «А» («Відмінно») – робота не має зауважень, містить ґрунтовний аналіз наукової літератури та інших джерел; має теоретичне та практичне значення; доповідь на захисті є логічною, змістовною, проголошена вільно, зі знанням справи; відгуки та рецензії позитивні; відповіді на запитання правильні та логічні; робота повністю відповідає встановленим вимогам.

85-89 «В», 75-84 «С» («Добре») – тема роботи розкрита належно, але наявні певні недоліки, які не мають істотного значення; у теоретичній частині деякі літературні джерела проаналізовані дещо поверхово або враховані не всі існуючі в науці течії, концепції і т. ін.; елементи теоретичного та практичного значення представлені не зовсім чітко; недостатньо використані інформаційні матеріали; є окремі зауваження в рецензії та відгуку наукового керівника, які не одержали аргументованого пояснення студентом; доповідь студента на захисті побудована логічно, проголошена вільно, відповіді на запитання, переважно, правильні; робота оформлена в межах встановлених вимог.

70-74 «D», 60-69 «E» («Задовільно») – тема роботи в основному розкрита, але мають місце певні недоліки змістовного характеру; нечітко сформульовані мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження; відсутній або суттєво обмежений аналіз наукової полеміки; аналітична частина характеризується надмірною описовістю; добір інформаційних матеріалів не завжди обґрунтований; висновки та пропозиції, що містяться в роботі необґрунтовані; рецензія й відгуки містять окремі зауваження, які не отримали пояснення; доповідь, прочитана за текстом, або підготовлена невдало; не всі відповіді на запитання є коректними або вони не одержали належної аргументації; є зауваження щодо

оформлення роботи.

35-59 «FX», 1-34 «F» («Незадовільно») – порушена логіка викладення матеріалу в роботі; розділи за змістом не узгоджені між собою; відсутній огляд сучасних літературних джерел; аналіз проблеми є поверховим; висновки до роботи не відображають вирішення поставлених завдань; мають місце істотні недоліки в оформленні роботи; виступ на захисті свідчить про слабку орієнтацію в предметі дослідження, відсутність системних знань із фаху.

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Мацкевіч Юліана Рафаїлівна
Соловйова Тетяна Геннадіївна
Заверико Наталія Віталіївна

ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ
КУРСОВИХ РОБІТ

Методичні рекомендації
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Спеціальна
освіта» освітньо-професійної програми «Логопедія»

Рецензент *Ю. Є. Зубцова*
Відповідальний за випуск *І. В. Козич*
Коректори *Ю. Р. Мацкевіч, Т. Г. Соловйова*